

BOUWHISTORISCHE VERKENNING MET WAARDENSTELLING

KERK ANNA EN MARIA HAARLEM

Onderzoek i.o.v. Gemeente Haarlem,
afd. Omgevingsbeleid
Uitgevoerd door Joost van Hest
Cultuur en Educatie
Deventer december 2022

COLOFON

Opdrachtgever:

Gemeente Haarlem, afd. Omgevingsbeleid

Analyse en fotografie:

Joost van Hest Cultuur en Educatie

Fotoverantwoording:

Noord-Hollands Archief Haarlem (NHA):

afb. 5, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48

Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE):

afb. 2

Mus. Catharijneconvent Utrecht (MCC):

afb. voorplat, 3, 6

auteur:

overige afbeeldingen

Uitgave:

Joost van Hest Cultuur en Educatie,

Deventer december 2022

copyright JvH C & E Deventer 2022

JOOST VAN HEST CULTUUR EN
EDUCATIE

drs. Joost van Hest

Sint Jurriënstraat 2

7412 XJ DEVENTER

joostvanhest@home.nl

06-45803332

BOUWHISTORISCHE VERKENNING MET WAARDENBEPALING OUD-KATHOLIEKE ANNA EN MARIAKERK HAARLEM

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	5
2	HISTORISCHE CONTEXT	6
2.1	Na 300 jaar een nieuwe kerk	6
2.2	De Zolderkerk	6
2.3	De ‘Hollantsche Augustijn’	7
2.4	Bouw van een nieuwe kerk	7
2.5	Architect H.T. Zwiers	9
2.6	Latere geschiedenis kerkgebouw	10
2.7	Monumentale kunst exterieur	12
3	BOUWHISTORISCHE ANALYSE	14
3.1	Inleiding	14
3.2	Ligging	14
3.3	Stijlkenmerken en karakteristieken	14
3.4	Beschrijving complex	16
3.5	Exterieur kerk	17
3.6	Interieur kerk	18
3.7	Interieur nevenruimtes	19
3.8	Exterieur pastorie	20
3.9	Exterieur kosterswoning	20
3.10	Exterieur Kinderhuissingel 80-82	21
3.11	Exterieur Garenkokerskade 83-85-87	22
3.12	Tuinartefacten	22
4	BEELDMATERIAAL	23
4.1	Historisch beeldmateriaal	23
4.2	Fotoreportage 2022	29

5	WAARDENSTELLING	45
5.1	Inleiding	45
5.2	Bouw- en architectuurhistorische waarden	45
5.3	Kunsthistorische waarden	45
5.4	Situationele, stedenbouwkundige en ensemblewaarden	46
5.5	Cultuurhistorische waarden	46
5.6	Zeldzaamheids- en gaafheidswaarden	47
5.7	Conclusies en aanbevelingen	47
6	LITERATUUR EN BRONNEN	50

1 INLEIDING

Het rapport bevat de uitkomsten van een bouwhistorische verkenning van de uit 1938 daterende oud-katholieke Anna en Mariakerk aan de Kinderhuissingel in Haarlem. Tezamen met de omringende woonhuizen maakt de kerk deel uit van een in één opzet ontworpen complex. Architect H.T. Zwiers ontwierp dit complex, dat als een gemeentelijk monument is beschermd (nr. 0392/59-0191). Vanwege het zogeheten Künckelorgel is de kerk ook als een rijksmonument beschermd (nr. 511876).

De kerk heeft nog steeds een kerkelijke functie. In de oud-katholieke kerkgemeenschap neemt ze als kathedraal van het bisdom Haarlem een prominente positie in. Behalve voor de oud-katholieken is de kerk ook in gebruik bij de *Anglican Church*.

Ook de pastorie en de kosterswoning behielden hun functie. Datzelfde geldt bovendien voor de overige woningen.

Buurtbakens

De bouwhistorische verkenning gebeurde in het kader van het project Buurtbakens. De essentie van dit project is als volgt samen te vatten: “De gemeente Haarlem en kerkeigenaren slaan in dit project de handen ineen om kerken een nieuwe betekenisvolle toekomst te geven. Er wordt een herbestemmingsmethodiek ingezet om kerken een nieuwe (neven)functie te geven én maatschappelijke organisaties krijgen daarbij een centrale plek in de wijken.” (website van het project).

Verschillende disciplines zijn bij Buurtbakens betrokken. Het onderhavige rapport omvat de cultuurhistorische component. Vanuit architectuurhistorisch oogpunt is gelet op de ‘ziel’ van het kerkgebouw. Om het prozaïsch te zeggen: het gebouw c.a. heeft een verhaal te vertellen. Hoe lees je dat af aan datgene wat je in en aan deze kerk ziet.

Onderzoek

De bouwhistorische verkenning omvatte het in- en exterieur van de samenstellende onderdelen van het kerkelijke complex. Het complex omvat één bouwblok en is markant gelegen in een bocht van de stadsgracht langs de Kinderhuissingel. Het spreekt voor zich dat ook de stedenbouwkundige betekenis van dit complex aan de orde komt.

Veldwerk en research

Het veldwerk vond plaats op 1 december 2022. Kerkgebouw en bijbehorende nevenruimtes zijn toen binnen en buiten bekeken en gefotografeerd. De overige tot het complex behorende bouwdelen zijn alleen aan de buitenzijde bekeken. Om een helder beeld te krijgen van de historische waarden is literatuur- en archiefonderzoek verricht.

Rapport

Het rapport behandelt in hoofdstuk 2 de historische context. In hoofdstuk 3 volgt een architectuurhistorische analyse met een beschrijving van het in- en exterieur van de kerk c.a. en het exterieur van de overige bouwdelen. Ook de stijkenmerken en karakteristieken van het complex komen hier aan bod. Daarna volgen een presentatie van historisch beeldmateriaal en een actuele fotoreportage.

Het volgende hoofdstuk behandelt de waardenstelling. De diverse monumentale waarden van het complex worden hier genoemd en beargumenteerd. Conclusies en aanbevelingen sluiten dit hoofdstuk af. Tenslotte volgt een opsomming van de relevante literatuur en geraadpleegde archieven.

Joost van Hest december 2022

2 HISTORISCHE CONTEXT

1 Schilderachtige ligging aan de stadsgracht.

2.1 Na 300 jaar een nieuwe kerk

Het markant aan de Kinderhuissingel gesitueerde ensemble van de oud-katholieke kerk van de H.H. Anna en Maria – de kathedraal van het oud-katholieke bisdom Haarlem – is net buiten de oude binnenstad een vanzelfsprekend element in het Haarlemse stadsbeeld. Tezamen met de langsstromende en door groen omzoomde stadsgracht levert deze kerk met de bijbehorende bebouwing een pittoresk plaatje dat zo in een toeristische brochure opgenomen zou kunnen worden.

Maar die kerk heeft er natuurlijk niet altijd gestaan. Tegen de achtergrond van de Haarlemse geschiedenis is het gebouw relatief jong. Dit godshuis staat er nog geen honderd jaar. ‘Pas’ in 1938 was de inwijding.

Tot die tijd hadden de oud-katholieken in de binnenstad gekerkt, in een schuilkerk vlakbij de Bakenesserkerk. De schuilkerk was in 1636 in gebruik genomen. Dit nog steeds bestaande gebouw staat bekend als de Zolderkerk en vormt de historische bakermat voor het huidige complex aan de Kinderhuissingel.¹

2.2 De Zolderkerk

Om precies te zijn is de Zolderkerk te vinden op een locatie aan de achterzijde van het tegenwoordige adres Bakenessergracht 33. Het gebouw was te bereiken via een

poortje aan de Koksteeg, aan de huidige Kokstraat 11. Toen het in gebruik werd genomen ging het nog om een rooms-katholieke schuilkerk, nog niet om een oud-katholieke schuilkerk.

Zoals bekend gingen de rooms-katholieken in de zestiende eeuw als gevolg van de Reformatie ‘ondergronds’. Zij werden nog slechts gedoogd. Hun godsdienstoefeningen mochten slechts in schuilkerken plaatsvinden. Dat ging gepaard met allerlei belemmerende maatregelen. Van tijd tot tijd moesten de zogeheten ‘recognitie-gelden’ betaald worden, zodat de diensten ongestoord konden plaatsvinden.

2 Extérieur Zolderkerk, 1936 (RCE anoniem, nr. 016234).

Interne conflicten leidden in 1723 tot het ontstaan van de ‘Oud-Katholieke Cleresie of Kerk’ – in 2023 viert die haar driehonderdjarig bestaan. Door het zogenaamde Utrechtse Schisma gaan beide katholieke denominaties sindsdien hun eigen weg. In Haarlem besloten ook de katholieken van de aan Sint-Anna

¹ De historische gegevens zijn in hoofdzaak ontleend aan Van Hest 2022. Zie verder onder meer: Maas 2013, Schade van Westrum 2019.

toegewijde Zolderkerk zich bij de Cleresie aan te sluiten.

Datzelfde besluit namen de katholieken van de vlakbij gelegen schuilkerk van Maria, aan de Biggesteeg. Dit kerkje was de voortzetting van de oude Maria- of Bakenesserkerk die in protestantse handen was gekomen. Toen in 1779 het Mariakerkje werd gesloten, gingen de gelovigen van deze schuilkerk over naar de Zolderkerk van Sint-Anna. Sindsdien staat die bekend als de Anna- en Mariakerk.

3 Pastoor A.A. Bloemaert (MCC, dossiernr. 5649-50).

2.3 De ‘Hollantsche Augustijn’

Het was Augustinus Alstenius Bloemaert (1585-1659) – ook wel bekend als ‘Bloemert’ of ‘de Hollantsche Augustijn’ – die de Zolderkerk stichtte. Deze markante priester nam in Haarlem maar zeker ook daarbuiten een vooraanstaande positie in. Hij mag met recht tot de intellectuele voorhoede van de toenmalige priesterstand worden gerekend. Zo onderhield hij contacten met Vondel, P.C. Hooft en Descartes. In 1611 was zijn priesterwijding, als lid van de jezuïetenorde. Na in aanvaring met zijn confraters te zijn gekomen trad hij in 1622 uit, om verder te gaan als seculiere geestelijke (niet aan een

orde verbonden). Een jaar later vestigde hij zich als pastoor in Haarlem.²

Daar verwierf hij omwille van een nieuwe schuilkerk op 2 juni 1636 via een stroman een voormalige brouwerij en mouterij aan de Biggesteeg, nu de Bloemertstraat. Boven werd een kerk ingericht, de Zolderkerk. Het bijbehorende woonhuis aan de Bakenessergracht werd als pastorie in gebruik genomen.

In die kerk zijn in de late achttiende eeuw enkele waardevolle stukken uit opgeheven oud-katholieke kerken in Amsterdam geplaatst. Verschillende van die stukken bevinden zich nu in de kerk aan de Kinderhuissingel.

4 Communiebank uit de Zolderkerk, 1700-1725.

Toen de Zolderkerk in 1921 in de ‘Voorloopige lijst van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst’ werd beschreven, ging het om “een goed bewaard gebleven zolderkerk” met diverse originele elementen.³ Op 1 mei 1938 vond daar de laatste dienst plaats. Lange tijd zou de kerkruimte als kunstenaarsatelier gaan dienen, en tijdens de oorlog was er ook het verzet gevestigd. Tegenwoordig heeft het complex een woon- en bedrijfsfunctie. De oorspronkelijke schuilkerk is er nog altijd goed te herkennen.

2.4 Bouw van een nieuwe kerk

Op 17 mei 1938 wijdde de oud-katholieke bisschop van Haarlem Mgr. H.Th.J. van Vlijmen, de nieuwe kerk in, een godshuis

² Over Bloemaert: Cerutti 2009 en Nadler 2013.

³ Voorloopige lijst 1921, 137-138.

5 Opname 1938 (NHA, foto Stevens, coll. 1100, 57920).

met 160 zitplaatsen.⁴ Het spreekt voor zich dat dit met de nodige plechtigheden en feestelijkheden gebeurde. Onder de genodigden bevonden zich architect Zwiers, de burgemeester van Haarlem en vertegenwoordigers van andere kerkgenootschappen.

In *De Telegraaf* van 18 mei 1938 was te lezen: “Deze indrukwekkende schepping van architect ir. H.T. Zwiers is een groote aanwinst voor de stad, een weloverwogen, tot in onderdeelen beheerscht bouwstuk, dat ook om zijn stijlvolle aanpassing aan het 300-jarig verleden van de z.g. “schuilkerk” veler aandacht trekt”. In dit lovende artikel werden ook de uit de Zolderkerk overgebrachte onderdelen genoemd: “... de gebeeldhouwde preekstoel en de witte communiebank.” Die zijn er nog steeds.

Al in 1908 bestonden er plannen voor de bouw van een nieuwe kerk. De staat waarin de oude schuilkerk toen verkeerde

was niet al te best en ook ruimtegebrek zal een rol hebben gespeeld. Er werd een bouwfonds opgericht, maar pas halverwege de jaren 1930 kon tot een concrete planvorming worden overgegaan. Dat was ten tijde van pastoor Cornelis Franciscus Nieuwenhuyzen, die in 1927 was benoemd en tot 1949 pastoor zou blijven. Hij is de bouwpastoor van de kerk.⁵

Ook het maken van het ontwerp had nogal wat voeten in de aarde. Dat hoeft niet te verbazen, de markante bouwlocatie in een bocht van de gracht aan de Kinderhuissingel leverde immers nogal wat aan stedenbouwkundige uitdagingen op. Temeer omdat het om een ensemble van kerk en bijbehorende bebouwing ging, zou het moeilijk zijn om bij het samenstellen van het ontwerp slechts over één nacht ijs te gaan.

De Schoonheidscommissie maakte herhaaldelijk bezwaar en de plannen moesten keer op keer worden vernieuwd. Zo liet het gemeentebestuur in januari 1935 weten dat de Schoonheidscommissie van

⁴ ‘Oud-katholieke kerk te Haarlem. Heden ingewijd’, in: “Algemeen Handelsblad” d.d. 17-05-1938 (Delpher.nl, gezien op 07-11-2022).

⁵ Maas 2013, 107. De ter herinnering aan deze pastoor in het gebouw geplaatste gedenksteen uit 1949 is ontworpen door architect Zwiers. Vriendelijke mededeling Michaël Maas. Met dank.

mening was “dat het plan architectonisch geheel onvoldoende is”.⁶ Ook in juli was men nog niet tevreden. Het nieuwe ontwerp was zelfs “zwak” te noemen. De bezwaren betroffen vooral de samenhang tussen de verschillende bouwdelen, met “te veel ramen, welke bovendien te willekeurig geplaatst zijn.”⁷ Ook miste men een nauwkeurige tekening van de gevels van de bijbehorende woonhuizen en pastorie.

Blijkbaar was architect Zwiers toen nog niet bij de plannen betrokken. Uit een aan hem gerichte brief d.d. 26 november 1935 is de conclusie te trekken dat deze Haarlemse architect in de loop van het jaar in beeld kwam. Het gemeentebestuur liet weten er geen bezwaar tegen te hebben dat hij van het oud-katholiek kerkbestuur een opdracht voor de bouw van een kerk c.a. zou aanvaarden.⁸ In het daaropvolgende jaar kon de Schoonheidscommissie alvast melden “dat zij in principe geen bezwaar heeft tegen de hoofdvormen der gevels.”⁹

Uiteindelijk kon in maart 1937 de aanbesteding plaatsvinden. Het ging om de bouw van een kerk met vergaderzaal, bibliotheek en leslokaal, pastorie, kostertij, vijf andere woningen, alsmede enkele garageboxen en een voor de kerkgangers bedoelde inpandige fietsenberging.

De aanbesteding leverde 48 inschrijvingen op, met de Haarlemse firma Meegdes als de laagste inschrijver. Bij de afsluiting van het contract werd geregeld dat werkloze oud-katholieken uit het gehele land aan de bouw mochten meewerken. Het was immers de vooroorlogse crisistijd, met nogal wat werklozen.

Op 30 juli 1937 was de eerstesteenlegging, die werd verricht door Mgr. Van Vlijmen. Een aardige anecdote is dat enkele aanwezigen na het leggen van de

steen een daarop aansluitende baksteen mochten metselen.

6 Tekening van architect W. Bollebakker, met net gelegde eerste steen, 1937 (MCC, dossiernr. 5649-398).

7 Door Mgr. Van Vlijmen gelegde eerste steen (Deo Optimo Maximo: 'Aan de Allerhoogste God').

De laatste bouwinspectie was in mei 1938, waarna een accoord voor de ingebruikname van de kerk werd verleend.¹⁰ De bijbehorende woonhuizen waren toen nog niet klaar. Pas in de winter waren deze zover dat ze verhuurd konden worden.

2.5 Architect H.T. Zwiers

Architect Henri Timo Zwiers (1900-1992) kwam in beeld omdat één van de kerkbestuursleden eertijds bij het Provinciaal Electriciteitsbedrijf Noord Holland werkte, waarvoor Zwiers juist een nieuw hoofdkantoor had gebouwd.¹¹

⁶ Brief gemeentebestuur Haarlem aan kerkbestuur Anna en Mariakerk d.d. 9-01-1935 (NHA bouwdoossier 8B1935)

⁷ Idem (d.d. 8-07-1935).

⁸ Brief gemeentebestuur Haarlem aan ir. H.T. Zwiers d.d. 26-11-1935 (NHA bouwdoossier 8B1935).

⁹ Brief Schoonheidscommissie aan B&W Haarlem d.d. 16-01-1936 (NHA bouwdoossier 8B1935).

¹⁰ NHA bouwdoossier 21B1937, nr. 2011509456_0028.

¹¹ Maas 2013, 66. Voor de biografie van Zwiers is gebruik gemaakt van de website Zwiers van Het Nieuwe Instituut te Rotterdam (voorheen Nederlands Architectuurinstituut NAI):

Zwiers was niet de eerste de beste. Deze in Haarlem gevestigde architect – wiens vader en grootvader ook architect waren – was landelijk actief en is onder meer bekend van zijn ontwerpen voor de toenmalige Landbouwhogeschool in Wageningen, het Zuiderbad in Zandvoort, het stadhuis van Leiden, bank- en kantoorgebouwen en een groot aantal woonhuizen.

Nadat hij zijn opleiding aan de Technische Hogeschool in Delft had gehad, was hij enkele jaren werkzaam geweest bij de Haarlemse architect J.A.G. van der Steur (1865-1947). Daarna richtte hij in Haarlem een eigen bureau op (1923).

Zwiers gaf vanaf 1938 tegelijk les als hoogleraar in Delft, waar hij tot 1956 werkzaam was. Zijn aanstelling kwam voort uit een tijdelijke leeropdracht ter waarneming van de colleges van professor M.J. Granpré Molière (1883-1972), ‘grootmeester’ van de architectuurrichting van de Delftse School.

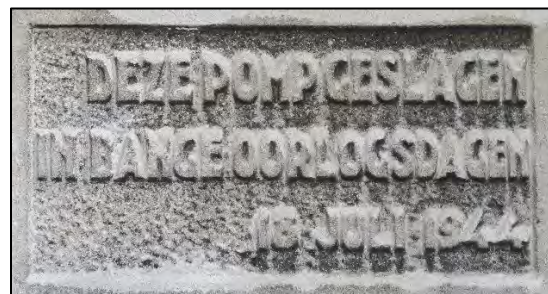
Na de oorlog speelde Zwiers een belangrijke rol in de wederopbouw. In die tijd leverde hij ook plannen voor de uitbreiding van het provinciehuis in Haarlem.

2.6 Latere geschiedenis kerkgebouw

Slechts twee jaar na de ingebruikname van de kerk werd Nederland in de Tweede Wereldoorlog betrokken. Toch zou het complex geen oorlogsschade oplopen. Plannen om een nieuw orgel aan te schaffen werden op de lange baan geschoven: “men zal er werk van maken zodra de algemene toestand in ons land wat meer stabiel is.”¹² Wel werd in 1941 een (hand)lift in het gebouw geplaatst.

Op de binnenplaats achter de kerk is nog altijd de gedenksteen te zien waarop is te lezen dat daar in juli 1944 een waterpomp is geslagen. Dit was op verzoek van en bekostigd door enkele buurtbewoners.

Achteraf is gebleken dat de grond sterk vervuild was!¹³

8 Gedenksteen uit omstreeks 1945.

Pas na de oorlog kreeg de kerk een luidklok en een nieuw orgel. De door Petit & Fritsen uit Aarle-Rixtel gegoten klok werd op 7 december 1949 ingezegend.

Het door de Utrechtse firma Sanders geleverde orgel werd op 10 mei 1953 in gebruik genomen.¹⁴ Tot die tijd was gebruik gemaakt van een nog uit de Zolderkerk afkomstig exemplaar. Voor de plaatsing van het nieuwe orgel was het nodig om het orgel/zangbalkon te verbouwen. Van deze verbouwing zijn de tekeningen bewaard gebleven, waarop is te lezen dat de Haarlemse architect W. Bollebakker toen op het orgelbalkon vier stalen profielbalken aanbracht en er bovendien een deurkozijn plaatste.¹⁵ Bollebakker was parochiaan van de Anna en Mariakerk. Van hem is in het bezit van de kerk ook een tekening van het in aanbouw zijnde gebouw bekend (afb. 6).

Het betreffende orgel is inmiddels alweer verdwenen. In 1973 werd voorin de kerkzaal het huidige orgel geplaatst. Vanwege dit achttiende-eeuwse Künckel-orgel heeft de kerk een rijksmonumentale status. Bij de verwijdering van het vorige orgel zijn ook de stalen balken uit 1953 weer weggenomen. Dat gebeurde evenwel zonder herstel van de bouwsporen, waardoor er nu enkele gapende gaten zichtbaar zijn.

archiefbloknummer ZWIE. Hier bevindt zich het architectenarchief van Zwiers, periode 1925-1967.

¹² Citaat ontleend aan Maas 2013, 79.

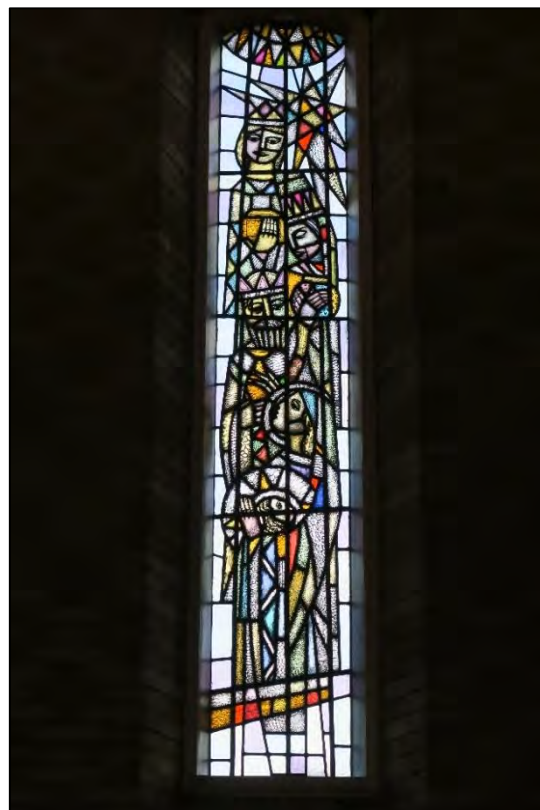
¹³ Maas 2013, 79.

¹⁴ ‘Geschiedenis’ (overdruk 1959), 39.

¹⁵ NHA bouwdoSSIERS Anna en Mariakerk: 393KB1952, nrs. 20120033731 en 2012003732.

9 Künckel-orgel uit 1785.

10 Aanbidding der Wijzen, Klaas Draaisma 1961.

Verder vond in 1960-1961 een gedeeltelijke vernieuwing van het interieur van de kerkzaal plaats. Toen zijn in het schip de huidige figuratieve glas-inloodramen geplaatst, ter vervanging van eenvoudige glazen zonder afbeeldingen. Ze verbeelden de cyclus van het kerkelijk jaar, met feestdagen zoals Driekoningen en Hemelvaart. Het ontwerp werd geleverd door de beeldend kunstenaar Klaas Draaisma (1920-1997) uit Bloemendaal, die door architect Zwiers was aanbevolen. Bovendien leverde Zwiers advies.

Waarschijnlijk was het de bekende werkplaats van Bogtman te Haarlem dat de ramen maakte. Draaisma was werkzaam bij dit glasatelier, dat in 1938 het glas-inlood van de doopkapel had gemaakt. Mgr. J. van der Oord, bisschop van Haarlem in 1945-1967, was de geldschietster van de nieuwe ramen.

Het ligt voor de hand dat Zwiers enkele jaren later opnieuw advies leverde, toen het priesterkoor nieuw werd ingericht. Er kwam een nieuw hoogaltaar, met tabernakel, altaarkandelaars en godslamp. Bovendien zijn toen in de blindnissen aan weerskanten van het altaar de mozaïeken van Anna en Maria aangebracht. Dit alles opnieuw naar ontwerp van Klaas Draaisma. Het nieuwe altaar werd op 19 mei 1963 ingewijd. Tegelijk werd gevierd dat de kerk 25 jaar eerder was ingewijd.¹⁶

11 Hoogaltaar en mozaïeken, Klaas Draaisma, 1963.

¹⁶ Voor de wijzigingen in 1960-1963 zie Maas 2013, 94-95.

Afgezien van deze historische wijzigingen onderging het kerkinterieur geen noemenswaardige veranderingen. Sowieso geldt dat het kerkgebouw met het bijbehorende historische interieurenssemble opmerkelijk gaaf behouden is gebleven. Dat geldt ook voor het merendeel van de nevenruimtes op de begane grond en boven.

Ook het exterieur is gaaf behouden gebleven, niet alleen van de kerk zelf maar ook van de bijbehorende bouwdelen. Zelfs mag gezegd worden dat de uiterlijke verschijningsvorm van dit kerkelijke ensemble anno 2022 één op één overeenkomt met foto's die direct na de oplevering zijn gemaakt. Waar een bouwkundige wijziging plaatsvond, te weten de sloop van schuurtjes en erfafscheidingen in verband met een grondsanering in 2000, gebeurde dit aan de achterzijde van de kerk.¹⁷

12 Zonnepijp in de zijgevel van Kinderhuissingel 82.

2.7 Monumentale kunst exterieur

Net als het kerkinterieur kwamen ook de monumentale elementen aan de buitenzijde van de kerk in een historisch proces tot stand. Meteen bij de bouw is in de zijgevel van de woning aan de Kinderhuissingel 82 een uit natuurstenen blokken bestaande zonnepijp aangebracht. De met goud opgehoogde Latijnse inscriptie luidt: “ORIMUR MORIMUR”. Vertaald wordt hier veelzeggend gezegd: ‘Wij worden geworden, wij sterven’ ofwel ‘gaan op en en weer ten onder’.

13 De Verbondengel, Albert Termote 1938.

Het keramische reliëf van de Verbondengel tegen de linker zijgevel van de kerk dateert eveneens uit 1938. Het werd al meteen bij de bouw van het godshuis geschonken door Mgr. Van Vlijmen, de bisschop die zoals vermeld het jaar daarvoor de eerste steen had gelegd.¹⁸ De vooraanstaande beeldhouwer Albert Termote (1887-1978) maakte dit reliëf, dat

¹⁷ NHA bouwdoossiers Anna en Mariakerk: Kinderhuissingel 76, nr. 1326B2000.

¹⁸ Maas 2013, 104.

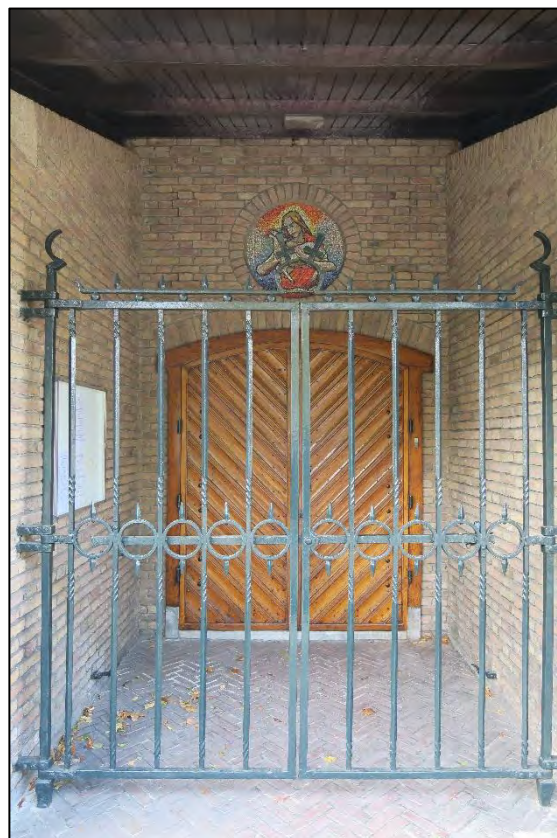
rechts door hem is gesigineerd. Deze in België geboren beeldhouwer was tijdens de Eerste Wereldoorlog naar Engeland gevlucht en vestigde zich in 1915 in Nederland (Voorburg). Tot zijn bekendste werken behoren de ruiterstandbeelden van Willibrordus in Utrecht (1942) en van Karel de Grote in Nijmegen (1962).¹⁹

Naoorlogs is het mozaïek van de Goede Herder in de portiek van de kerk. De Haarlemse kunstenaar Frans Balendong (1911-1998) is de maker. Het mozaïek werd in 1958 bij gelegenheid van het gouden priesterfeest van Mgr. Jacobus van der Oord, de oud-katholieke bisschop van Haarlem, door de geestelijkheid van de kerk en de parochies van het bisdom geschonken. Op 10 mei 1958 was de onthulling.²⁰

12 Mozaïek van Frans Balendong uit 1958: de Goede Herder.

En tenslotte, het smeedijzeren sierhek waarmee deze portiek kan worden afgesloten is evenmin uit de bouwtijd van de kerk. Het is een latere toevoeging, naar een ontwerp van architect Zwiers.

13 Door architect Zwiers ontworpen sierhek in de ingangsportiek van de kerk.

¹⁹ A.W.J. Bakker, "Beeldhouwer Termote en zijn ruiterstandbeelden", 1989. Zie ook Wikipedia, Albert Termote.

²⁰ 'Geschiedenis' (overdruk 1959), 38-39 en 48.

3 BOUWHISTORISCHE ANALYSE

3.1 Inleiding

Hieronder volgt een beschrijving van het complex. Na aandacht te hebben besteed aan de ligging en de stijlkenmerken omvat de analyse een beschrijving van het in- en exterieur van de kerk met nevenruimtes (Kinderhuissingel 74-76) en het exterieur van de pastorie (Kinderhuissingel 78), de kosterswoning (Pijntorenstraat 33) en de vijf bijbehorende woonhuizen (Kinderhuissingel 80, 82 en Garenkokerskade 83, 85, 87).

14 Ligging in een bocht van de Kinderhuissingel.

3.2 Ligging

Het bouwblok wordt omsloten door de Kinderhuissingel (o.), de Garenkokerskade (z.), de Pijntorenstraat (w.) en de Nicolaas van der Laanstraat (n.). Langs de Kinderhuissingel stroomt de stadsgracht, met een brug die de Nieuwe Gracht met de Garenkokerskade verbindt. De Nieuwe Gracht maakt nog deel uit van de oude binnenstad van Haarlem. Vanaf de Kinderhuissingel zijn onder meer de stadsuitbreidingen uit het interbellum te volgen. Aan de zijde van de Pijntorenstraat bevindt zich pal tegenover het complex de voormalige r.k. huishoudschool Mons Aurea uit 1960.

3.3 Stijlkenmerken en karakteristieken

Het markant aan de Kinderhuissingel gesitueerde kerkelijke complex heeft het karakter van een klein dorpje. De hoog oprijzende kerk met toren vormt tezamen met de daaromheen gesitueerde lagere woonhuizen een gevarieerd ensemble dat aan iedere zijde van het betreffende

bouwblok de aandacht trekt. Het is verbluffend om te zien hoe Zwiers het voor elkaar heeft gekregen om op dit vrij beperkte oppervlak optimaal gebruik te maken van de beschikbare ruimte. De opdracht om een aantal bouwdelen met diverse functies met elkaar te combineren, vertaalde hij in een ontwerp dat niet alleen efficiënt maar ook schilderachtig is te noemen.

15 Ambachtelijk gedetailleerde ingangspartij pastorie.

Zwiers voerde het complex uit in Delftse Schooltrant. Dat verbaast niet. Hierboven is al vermeld dat Zwiers' loopbaan aan de Technische Hogeschool in Delft begon met het waarnemen van colleges van professor M.J. Granpré Molière, de grondlegger van deze architectuurrichting. Dat Zwiers die taak werd toevertrouwd, geeft aan dat hij in staat was om in de voetsporen van Granpré Molière les te geven.

In het architectuurdebat voor de Tweede Wereldoorlog bestond een richtingenstrijd tussen modernisten en traditionalisten. Granpré Molière was de voorman van laatstgenoemden. Tegenover

de door beton, staal en platte daken gedomineerde ontwerpen van de modernisten liet hij zich leiden door de traditionele Hollandse bouwkunst. Bakstenen gevels, zadeldaken met keramische dakpannen en natuurstenen details vormen dan ook het gebruikelijke idioom van de Delftse School.

Zwiers leverde eveneens ‘Delftse ontwerpen’, maar richtte zich ook op de modernistische vormtaal. Zijn fameuze Zuiderbad in Zandvoort uit 1933 – in de Tweede Wereldoorlog gesloopt – was daar een goed voorbeeld van.

16 Eén van de sierlijk gesmede balkonhekken.

Het oud-katholieke ensemble in Haarlem is evenwel een schoolvoorbeeld van de Delftse School. Als Hollandse huisjes scharen de lagere bouwdelen zich rondom de kerk. In hoogte verspringende daken met roodkeramische pannen geven het complex een levendig karakter. Dit effect wordt versterkt door de natuurstenen details bij vensters en ingangen, die een contrast vormen met het bakstenen metselwerk van de gevelvelden.²¹

Blikvanger bij uitstek is uiteraard de kerk, door de hoge ligging op een bovenverdieping en door de toren. Door de nogal hoge grondprijs was ervoor gekozen om de beschikbare ruimte zo optimaal mogelijk te benutten. De kerkzaal kwam dan ook boven te liggen, waardoor beneden ruimte overbleef voor diverse

nevenruimtes. En tegelijk is zo gerefereerd aan de vroegere Zolderkerk, die immers ook op een bovenverdieping lag! Het was die “stijlvolle aanpassing” waarnaar in het hierboven aangehaalde artikel uit *De Telegraaf* werd verwezen.

17 ‘Hollands dorpje’ met hooggelegen kerk en toren.

Het is interessant om hier Zwiers zelf over te horen. Al bij de eerste besprekingen met het kerkbestuur stelde hij voor om de kerk boven en niet gelijkstraats te situeren. Hij motiveerde dit als volgt: “Allereerst zou daarin, juist hier in Haarlem, een voortzetting zijn gelegen van een 300-jarige traditie. Een tweede reden [...] was de overweging, dat het daardoor mogelijk zou zijn, vergaderkamer, leringlokaal, boekerij en verdere annexen onder de kerkzaal, dus beganegronds, te ontwerpen. Als derde argument [...] mocht dan zeker gelden, dat het door die hoge ligging mogelijk werd, ook aan een kerkgebouw van bescheiden omvang de kerk te onderscheiden van de woonhuizen en er, ook naar buiten blikkend, boven uit te doen gaan.”²²

En zo neemt het complex aan de Kinderhuissingel daardoor nog steeds een opmerkelijke positie in. Doordat de kerk op de bovenverdieping is gesitueerd heeft dit ensemble zelfs een zeldzaam karakter. Tekenend voor de bijzondere opzet is ook dat Zwiers zijn ontwerp maar liefst in twee vaktijdschriften onder de aandacht bracht,

²¹ In de in NHA aangetroffen bouwdoossiers (22.69.04_2011509456_0006) wordt gesproken over opzetters in “Schokbeton” (aanhalingstekens overeenkomstig deze bron). De ter plekke geziene bouwdetails wekken de suggestie van kalksteen.

²² Citaat ontleend aan: H.T. Zwiers, ‘Kerkgebouw der Oud-Katholieke gemeente te Haarlem’, in: “Bouwkundig Weekblad Architectura”, 20 augustus 1938, jrg. 59, nr. 34, 281-287.

zowel in het *Bouwkundig Weekblad Architectura* als het *R.K. Bouwblad*.²³

18 Kerkinterieur, gezien naar het koor.

Net als uitwendig ligt ook binnen het accent op een ambachtelijk karakter. De kerkzaal maar ook de toegangshallen en trappenhuisen hebben wanden in schoonmetselwerk. In de kerkzaal vallen dan vooral de sierpatronen met kruismotieven in gele baksteen op. Hier bevindt zich een vlakke zoldering met in het zicht gelaten moerbalken en kinderbinten. Doordat de zoldering langs de wanden lager is doorgestoken dan het middelste deel, wordt de indruk gewekt van een driebeukige ruimte.

19 Tekens van de dierenriem, afgewisseld met gesmede ankers in de vorm van het Christusmonogram.

Van een bijzondere betekenis is het rechtopgaande deel bij de aansluiting op het middendeel van de zoldering. Daar zijn twaalf ruitpatronen met daarin de tekens van de dierenriem, als een symbool voor de universele betekenis van het christendom.

²³ Zie vorige noot. Het bedoelde "R.K. Bouwblad" betreft jrg. 10, 1938-1939, nr. 5, 65-72.

Het gaat hier om zogenaamd 'Noors houtwerk'. De sterrenbeelden werden door jongeren van de oud-katholieke parochie met een figuurzaag gemaakt! De tussen de ruitpatronen gelegen smeedijzeren ankers zijn in de vorm van het Christusmonogram uitgevoerd.

Karakteristiek zijn ook de opeenvolgende wandnissen. Hun ritmiek verleent het interieur een levendig karakter.

Verder moet hier nog worden gewezen op de altaarruimte, direct onder de toren. Door die positionering koos Zwiers er voor om de toren als een baken naar het belangrijkste deel van de kerk te laten verwijzen. Hoog in de toren valt het daglicht door de daar gesitueerde vensters naar binnen, als een indirecte lichtbron boven het altaar.

3.4 Beschrijving complex

Plattegrond en opbouw

Het complex wordt gekenmerkt door een gelaagde opzet met een samengestelde plattegrond en diverse bouwhoogtes. Kerk en overige bouwdelen hebben zadeldaken met roodkeramische opnieuw verbeterde Hollandse pannen en romaanse nokvorsten. Daarnaast zijn er enkele lessenaarsdaken. De dakschilden van het kerkgebouw liggen op de gevelhoeken ingeklemd tussen bakstenen schouderstukken met kalkstenen dekblokken. Alle bouwdelen hebben gevels in bruin-gele quasi handvormsteen in Vlaams verband, met verzonken liggende platvolle voegen. De topgevels van het kerkgebouw hebben vlechtingen en bovenlangs de zijgevels van dit bouwdeel bevinden zich siermetselwerkstroken. De diverse gevelopeningen zijn gevat onder gemetselde strekken en togen, met sluitstenen van kalksteen. Ramen zijn in hout uitgevoerd, deels met roedenverdeling en gecombineerd met houten lekdorpels. In de kerkvensters bevinden zich stalen ramen met glas-in-lood. Deze vensters hebben lekdorpels van kalksteen.

3.5 Exterieur kerk

Het kerkgebouw is met de voorgevel naar de Nicolaas van der Laanstraat gericht. De voorgevel heeft een symmetrische indeling, met in het midden een forse uitbouw met een topgevel met kalkstenen topkruis. Deze uitbouw ligt ingeklemd tussen lagere bouwdelen met een lessenaarsdak. Op de begane grond bevindt zich centraal een oculus met kalkstenen tracering in de vorm van een driepas. De oculus reikt tot aan een driezijdige, hangende erker met smalle vensters. Aan weerskanten van de erker bevindt zich een klein, getoogd venster. Voornoemde lagere bouwdelen hebben enkele getoogde vensters. Van deze bouwdelen bevat het rechter bouwdeel bovendien vier smalle trappenhuisvensters.

20 Linker zijgevel van de kerk.

De op de Kinderhuissingel gerichte linker zijgevel van de kerk heeft op de begane grond een reeks van in hoofdzaak in tweetallen gekoppelde, getoogde vensters. De rechter zijgevel – aan de zijde van een binnenplaats – bevat drie vensters en een centraal gesitueerde ingang met een dubbele deur. Deze gevelopeningen zijn gevat onder een segmentboog met boogtrommel.

Op de verdieping hebben beide kerkgevels een reeks van zes, tamelijk smalle, getoogde kerkvensters. In de linker zijgevel bevindt zich rechtsboven een keramisch reliëf, voorstellende de Verbondsendel, met rechtsonder de signatuur “A. TERMOTE”. Rechts beneden in de rechter zijgevel is de eerste steen van het gebouw, uitgevoerd in

kunststeen en met de inscriptie “D.O.M.” (= Deo Optimo Maximo: Aan de Allerhoogste God).

Op de linker zijgevel sluit bij de aansluiting op de Nicolaas van der Laanstraat een portiek met lessenaarsdak aan. De portiek heeft houten korbelen, een dubbel draaihek van smeedijzer, en een klinkervloer. Hier bereikt men de hoofdingang van de kerk. Deze is getoogd en bevat een dubbele strokendeur van hout. Boven de ingang een rond medaillon met een veelkleurig mozaïek van de Goede Herder (Frans Balendong).

Uiterst links sluit op deze gevel een tweelaags uitbouw met lessenaarsdak aan. Op de begane grond is hier een uitkragend venster met 4-ruits raamverdeling en bovenlangs een eenvoudige kroonlijst. Op de verdieping een reeks van vijf gekoppelde sacristievensters. Op de rechter gevel van deze uitbouw sluit op de begane grond een portaaluitbouw aan, met een oculus en een ingang met een enkelvoudige strokendeur. De oculus heeft een smeedijzeren rooster.

21 Hoog oprijzende klokkentoren.

Aan de achterzijde is de kerk verbonden met de pastorie. Hier bevindt zich een hoge klokkentoren met zadeldak en kalkstenen topkruis. De zijgevels van de toren hebben een uit oculi samengesteld venster. Aan de andere zijden bevinden zich galmgaten. Verder is er aan de achterzijde een rechts gesitueerde traptoren onder een lessenaarsdak. De traptoren heeft bovenin twee kleine vensters.

3.6 Interieur kerk

Karakteristiek voor het interieur is de opzet met een beneden- en bovenverdieping, met de kerkzaal op de bovenverdieping.

Een getoogde hoofdingang met een dubbele deur leidt naar de kerkzaal. Aan de kant van de toegangshal heeft de deur een ruitvormige detaillering. Binnen is omwille van brandweervoorschriften een vlakke beplating aangebracht. Oorspronkelijk waren de deuren hier eveneens vlak.

22 Ingang van de kerkzaal.

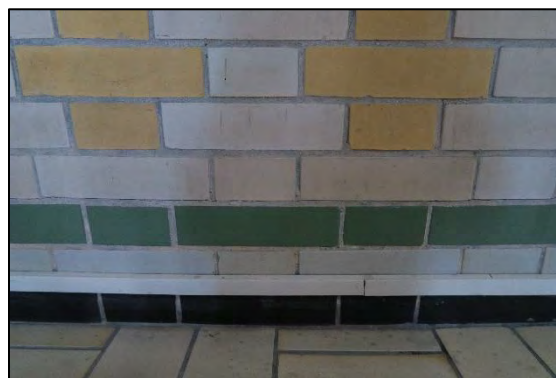
De kerkzaal bestaat uit een éénbeukige ongedeelde ruimte. Alhier schoonmetselwerk (Vlaams verband) in grijze en gele verblendsteen, met kruismotieven. In de ingesnoerde koorruijme is aan de kopzijde in het metselwerk een kruis opgenomen, gemetseld in goud gelusterde steen.

Plinten in deels geglaazuurde zwarte, witte en groene steen. Blanke tegelvloeren.

Het houten plafond vormt een open dakstoel, waarvan het middendeel hoger is doorgestoken. De plafonds bestaan uit enkelvoudige balklagen (opzij) en moerbalken met kinderbinten (midden). Korbelen ondersteunen de moerbalken. Aan de kopzijden van de kerkzaal worden de plafonds ondersteund door forse consoles die deels uit hout en deels uit kalksteen bestaan. De op het 'middenschip' gerichte wangen van de lagere delen van het plafond bestaan uit elkaar kruisende schoorbalken. De daardoor gevormde ruiten bevatten de houtgezaagde tekens van de dierenriem. De ruiten worden afgewisseld door smeedijzeren ankers die het Christusmonogram vormen. Alle plafonds hebben een originele polychromie: simpele belijning in zwart, grijs en groen ter accentuering van de structuur.

23 Metselwerk met geaccentueerde kruismotieven.

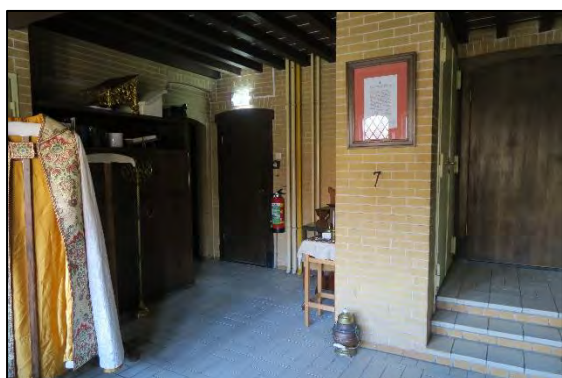
24 Plintzône met groene steen.

De tweemaal zes kerkvensters bevatten glas-in-lood met figuratieve voorstellingen die de cyclus van het kerkelijk jaar verbeelden (Klaas Draaisma). Het

interieurenssemble bestaat deels uit meubilair dat afkomstig is uit de Zolderkerk (communiebank, preekstoel, beelden Anna en Maria). Het overige meubilair is voor deze kerk gemaakt (bankenplan, doopvont, hoogaltaar c.a., mozaïeken Anna en Maria).

De aan de kerkzaal voorafgaande toegangshal is vergelijkbaar gedetailleerd als de verkeersruimtes op de begane grond (zie hierna). Hier bevindt zich bovendien een trapopgang met een kalkstenen detaillering en smeedijzeren hekwerken. De kalkstenen trap leidt naar het orgel/zangbalkon aan de kopzijde van de kerkzaal.

Ook de sacristie heeft een afwerking en detaillering als de verkeersruimtes. Alhier een uit moerbalken en kinderbinten bestaand plafond als in de kerkzaal. Uit de bouwtijd daterende credenskast.

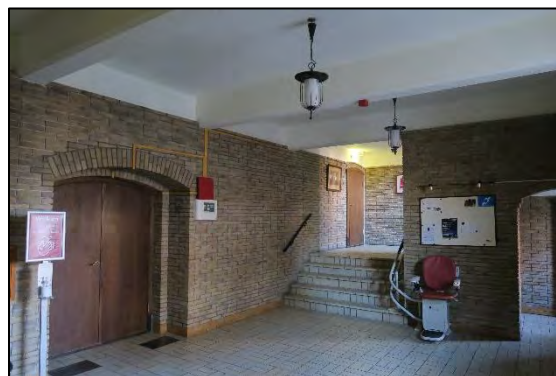
25 Sacristie.

3.7 Interieur nevenruimtes

Op de begane grond bevinden zich de diverse kerkelijke nevenruimtes.²⁴ Dat zijn aan de kant van de binnenplaats v.l.n.r. een boekenmagazijn met kluis (PANZER AG BERLIN), een klein leslokaal, een grote vergaderkamer. Aan de kant van de Kinderhuissingel: een leeskamer (nu de ‘bisschopskamer’), een grote hal met garderobe, gang met toiletten, op de hoofdingang aansluitende vestibule of portaal. De vestibule leidt aan de kant van de Nicolaas van der Laanstraat naar een

ruim toegangshal met een trappenhuis dat naar de kerkzaal leidt.

Karakteristiek voor de verkeersruimtes hier (toegangs- en garderobehallen, vestibule, gang) zijn de in schoonmetselwerk uitgevoerde wanden (Vlaams verband) met plinten in geelgeglazuurde steen, en de blanke tegelvloeren. In de gang bij de bisschopskamer is een zwart/witte tegelvloer. De doorgangen zijn in hoofdzaak getoogd en bevatten gebeitste blankhouten deuren. Tochtdeuren hebben roedenverdeling (in hoofdzaak ruitvormig). Vensterbanken zijn in gepolijste kalksteen uitgevoerd. In de bisschopskamer en bibliotheek bestaan de vensterbanken uit gepolijst zwart marmer.

26 Grote hal op de begane grond.

27 Door architect Zwiers ontworpen gedenksteen in de vestibule, die de bouwpastoor memoreert.

De op de hoofdingang aansluitende vestibule op de begane grond bevat een rose marmeren gedenksteen met een in goud opgehoogde inscriptie: “MEI 1927-1949/

²⁴ De hier volgende aanduiding van de verschillende ruimtes is overeenkomstig de

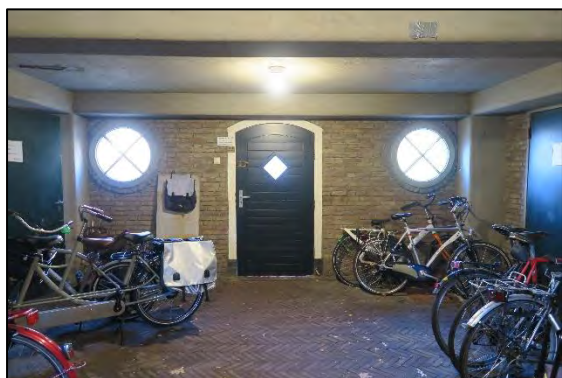
bouwtekeningen uit 1935. De indeling is ongewijzigd gebleven.

CORNELIS FVNDAVIT/ FRANCISCVS AEDIFICAVIT/ NIEVWENHUYZEN MAGNIFICAVIT” (= Cornelis Franciscus Nieuwenhuyzen, pastoor in 1927-1949, stichtte, bouwde en verfraaide het kerkgebouw).

In de diverse verblijfsruimtes hebben de wanden een gepleisterde afwerking. Ze hebben vlakke plafonds met in het zicht gelaten betonbalken, met een gepleisterde afwerking. In de op de grote vergaderzaal aansluitende nevenruimte ('leslokaal') is een modern systeemplafond aangebracht.

In de verkeersruimtes zijn diverse originele hanglampen aangetroffen. Ze zijn uitgevoerd in koper en melkglas.

De bij de kerk horende inpandige fietsenberging heeft een uit klinkers bestaande vloer, gecombineerd met verzonken liggende betonblokken met fietsgleuven. De wanden zijn in schoonmetselwerk en de betonconstructie is in het zicht gelaten.

28 Inpandige fietsenberging.

3.8 Exterieur pastorie

De tweelaags pastorie (aan de kant van de Kinderhuissingel, nr. 78) is door een éénlaags, geknikt verbindingslid met de kerk verbonden. Verbindingslid en hoofdbouw hebben zadeldaken. Op het dak van de hoofdbouw een dakkapel met lessenaarsdak. De ingang van de pastorie bevindt zich links in het verbindingslid. De ingang is verlevendigd met kalkstenen hoekblokken en bevat een houten strokendeur met een rond raampje. Rechts van de ingang een lantaarn en een smal

venster met een stalen raam met glas-inlood. Verder bevat het verbindingslid nog drie vensters in wisselend formaat.

De hoofdbouw bevat op de begane grond een breed woonkamervenster met twee verdeelstijlen. Het middelste bovenlicht van dit venster is verlevendigd met dubbele, gekruiste roeden. Op de verdieping een balkon met een smeedijzeren sierhek. Het balkon is bereikbaar via een dubbele balkondeur met bovenlicht.

29 Verbindingslid tussen kerk en pastorie.

Aan de achterkant sluit op de pastorie een tweelaags uitbouw aan, met een haaks geplaatst zadeldak. Op de begane grond bevindt zich hier een ingang met een dubbele tuindeur, neven- en bovenlichten. Op de verdieping een breed venster met twee verdeelstijlen.

3.9 Exterieur kosterswoning

Aan de kant van de Nicolaas van der Laanstraat en de Pijntorenstraat sluit de kosterswoning op de kerk aan. Ook dit bouwdeel heeft een zadeldak. Het linker deel van de voorgevel maakt deel uit van het verbindingslid waarmee de woning op de kerk aansluit. Op de begane grond bevindt zich een getoogde ingang die toegang biedt tot de inpandige fietsenberging. Aan weerskanten van de ingang een oculus met smeedijzeren rooster. Op de verdieping een uitkragend en in de daklijst doorgestoken venster met onderlangs siermetselwerk.

30 Garageboxen en daarboven de kosterswoning.

Rechts van het verbindingslid is op de begane grond de ingang van de kosterswoning gesitueerd (Pijntorenstraat 33), met een strokendeur met een ruitvormig raampje. Rechts daarvan drie ingangen die naar garageboxen leiden (Pijntorenstraat 27, 29, 31). Ze hebben een uit stroken bestaande houten vouwdeur, gevat onder een toog met boogtrommel. Op de verdieping links tweemaal twee kleine vensters. Rechts het in de daklijst doorgestoken woonkamervenster van de kosterswoning. Het venster heeft twee verdeelstijlen. Tegen de rechter zijgevel van de woning bevindt zich een éénlaags uitbouw met enkele gevelopeningen.

De langs de binnenplaats van het complex gesitueerde achtergevel vormt een knik. Op de begane grond zijn hier drie oculi die voornoemde garageboxen van daglicht voorzien. Rechts een getoogde ingang, deel uitmakende van de fietsenberging. Links van de ingang een gevelsteen: “DEZE POMP GESLAGEN/ IN BANGE OORLOGSDAGEN/ 18 JULI 1944”. Bij de steen een ijzeren pomp (volgens mededeling gaat het hier niet om de originele pomp). In de tweede bouwlaag bevinden zich links vier kleine vensters. Rechts een in de gevelknik doorlopende vensterpartij die in de daklijst is doorgestoken. Deze vensterpartij bevat dubbele draairamen.

3.10 Exterieur Kinderhuissingel 80-82

De twee hier gesitueerde woningen vormen een voortzetting van het tweelaags bouwdeel van de pastorie op nr. 78,

waarmee ze één blok vormen. Ze zijn met de voorgevel op de Kinderhuissingel gericht en hebben tezamen met de pastorie één zadeldak, met dakkapellen als van de pastorie. Op de begane grond hebben deze woningen een ingang met een strokendeur met een raampje. De door gesmede stoepwaaiers geflankeerde ingangen hebben houten penantlijsten en een door klossen ondersteunde kroonlijst, met daarboven een gemetselde toog met een kalkstenen sluitsteen waarin het huisnummer is gehouwen. Boven de deuren een bovenlicht met gekruiste roeden. Links van de ingang een woonkamervenster en op de verdieping een balkon met hekwerk, alles zoals bij de pastorie. Hier bovendien een boven de hoofdingangen gesitueerd venster met kruisvormige indeling. (N.b. op nr. 82 zijn de ramen vernieuwd).

De zijgevel van nr. 82, aan de kant van de Garenkokerskade, heeft in beide bouwlagen en in de op het zadeldak aansluitende topgevel telkens twee vensters, alle in wisselend formaat (ook hier vernieuwde invullingen). Centraal bevat deze gevel een zonnewijzer van tufsteen, met een randschrift “ORIMUR MORIMUR” (= Wij worden geboren, wij sterven/ gaan op en weer ten onder).

De achtergevels hebben in beide bouwlagen een vergelijkbare indeling als aan de voorzijde van de woningen, met ook hier op de verdieping een balkon met een smeedijzeren hekwerk. De balkonhekken zijn evenwel soberder uitgevoerd. Ook de detaillering zoals aangetroffen bij de hoofdingangen is achterwege gelaten.

31 Kinderhuissingel 80-82.

3.11 Exterieur Garenkokerskade 83-85-87

Ook deze woningen vormen gezamenlijk een blok en zijn met de voorgevel op de straat gericht. Ze zijn identiek uitgevoerd als de zojuist beschreven woningen. Ook hier een gezamenlijk zadeldak met dakkapellen. De linker zijgevel, aan de kant van de Pijntorenstraat, heeft in beide bouwlagen en in de topgevel telkens twee vensters, in wisselend formaat. De rechter zijgevel is voorzover gezien blind, met een éénlaags uitbouw. De achtergevels zijn vergelijkbaar als aan de Kinderhuissingel.

32 Woningen aan de Garenkokerskade.

achtertunten zijn door hoge, gemetselde tuinmuren van de binnenplaats van het complex afgescheiden. Deze muren worden beëindigd door een rollaag en hebben roodkeramische pannendeckking.

Achter de pastorie bevindt zich in de bijbehorende tuin een schuurtje met zadeldak, aansluitende op de kerktoren. Het schuurtje heeft metselwerk en pannendeckking als genoemd. Aan de voorzijde is er links een getoogde ingang met een uit houtdelen bestaande deur. Rechts een venster met een 4-ruits raam.

34 Tuinmuurtje met natuurstenen hoekblok.

33 Achtergevels, aan de zijde van de binnenplaats.

3.12 Tuinartefacten

Aan de Kinderhuissingel en de Garenkokerskade hebben de kerk, het verbindingslid en de woningen ondiepe tuinen. De tuinen worden van de straat gescheiden door lage, in Vlaams verband gemetselde tuinmuren die uit bruin-gele quasi handvormsteen bestaan. De muurtjes hebben een ezelsrug en kalkstenen hoekblokken. De tuintoegangen bevatten een houten draaihek. De woningen hebben ook aan de achterzijde een tuin. De

4 BEELDMATERIAAL

4.1 Historisch beeldmateriaal

35 Zolderkerk 1935 (NHA, anoniem, coll. 1100, 16368).

36 Kinderhuissingel 1938 (NHA, anoniem, coll. 1100, 5552). Let op de toenmalige beglazing.

37 Opname 1938 (NHA, foto J. Stevens, coll. 1100, 7685).

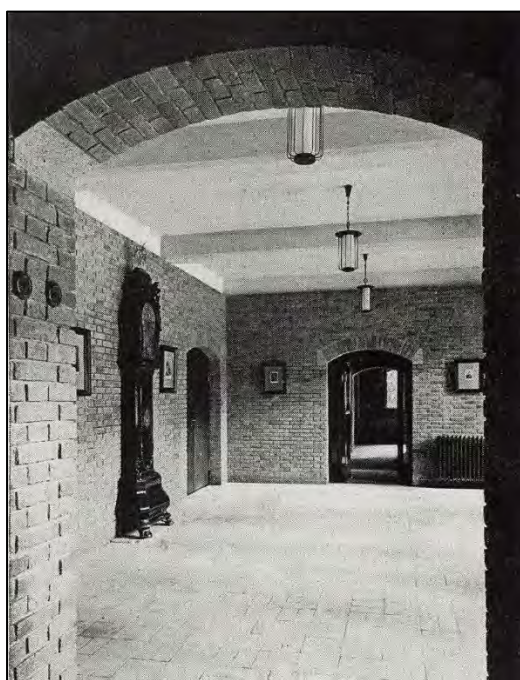
38 Opname 1947 (sic: NHA, anoniem, coll. 1100, 7697).

39 Garenkokerskade 1938 (NHA, anon., 1100, 7687).

41 Hal kerkzaal 1938 (NHA, anon., coll. 1100, 7715).

40 Middenhal 1938 (NHA, anon., coll. 1100, 7714).

42 Detail kerkzaal 1938 (NHA, anon., 1100, 7713).

21/3
1937
43

AFSCHRIFT.
7e Afdeling.
No. 2
43

RW
- 8. JUL 1937
INGEKOMEN

HAARLEM, Juli 1937.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS van HAARLEM.

Gelezen een verzoekschrift van Ir. H. T. Zwiers, als gemachtigde van het Kerkbestuur der Oud-Katholieke Gemeente van Sint Anna en Maria te Haarlem en het Bestuur van de Bisschopskas van Haarlem der Oud-Bisschoppelijke Clerazie, om vergunning tot het bouwen van een kerkgebouw met pastorie, kloosterij c.a. en 5 woonhuizen aan den Kinderhuissingel, de Garrekerskade en de Nic.v. d. Laanstrant, op het terrein

no. 4796 ;

Gezien de berichten van den Directeur van openbare werken en van den Directeur van het bouw- en woningtoezicht;
Gelet op art. 6 der Woningwet en op de betreffende artikelen van de Bouwverordening dezer gemeente;

BESLUITEN:

De gevraagde vergunning tot den bouw volgens de bij dit besluit behorende teekeningen en berekeningen te verleen, onder vrijstelling van het bepaalde bij de artikelen 20, 2b; 35, 7; 39, 8; 40, 1; 72, 1 - voor het gebruik van kalkzandsteen - en - voor het gedeelte der rioolering aangegeven art. 13 c.f. - 81, 2 der Bouwverordening en met de toestemming, bedoeld bij de artikelen 64, 2; 66, 4; 70, 1d; 71, 3 en voor de zolderkamers gemat K - 90, 2 dier Verordening.

Herinneren belanghebbende

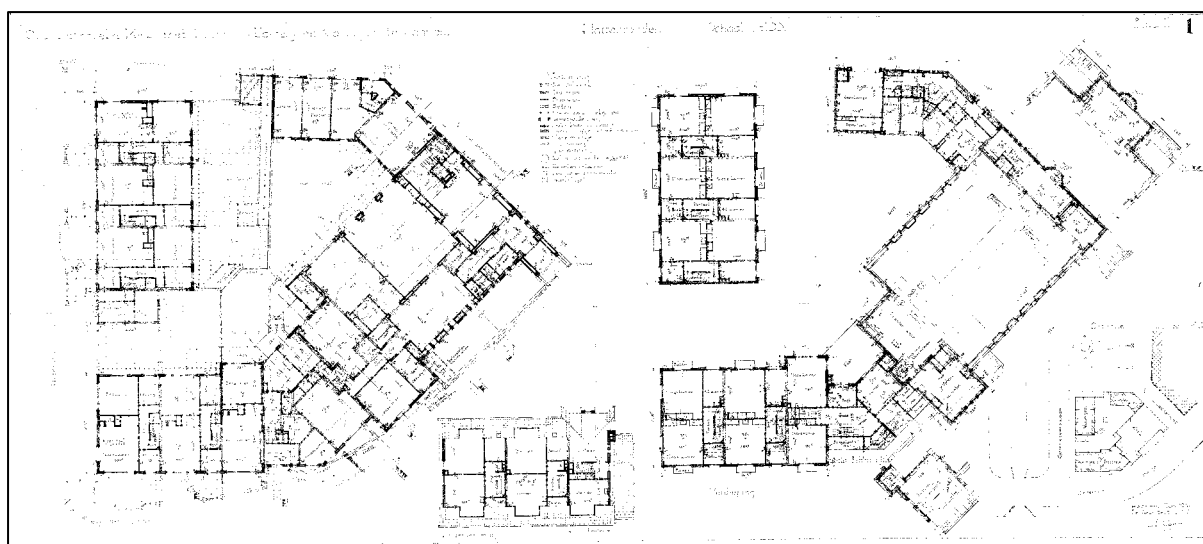
a. dat vooraf vergunning moet zijn gevraagd en verkegen tot het hebben van voorsprongen van gebouwen of muren buiten de aangewezen rooilijn, tot het hebben van werken, inrichtingen of toestellen aan gebouwen, welke meer dan 0.11 M. buiten de rooilijn over den openbaren weg uitspringen of uitdraaien, tot het hebben van uitloozingen en riolen, gelegen in of onder straten of wegen; alzoo voor dezen bouw voor:

de inritten en 11 spruiten ;

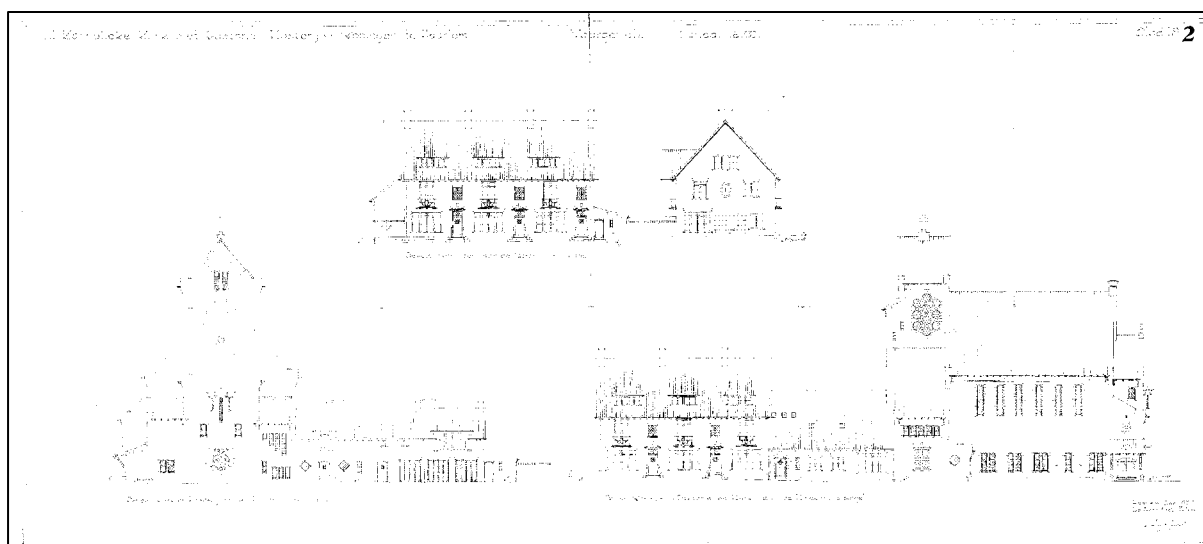
b. dat de rooilijn en voorgevellijn voor zooveel nodig door het bedrijf van openbare werken op het terrein worden uitgezet en achterrooilijn door den dienst van het bouw- en woningtoezicht.

8-1-37
D.P. v. D.
13-7-37

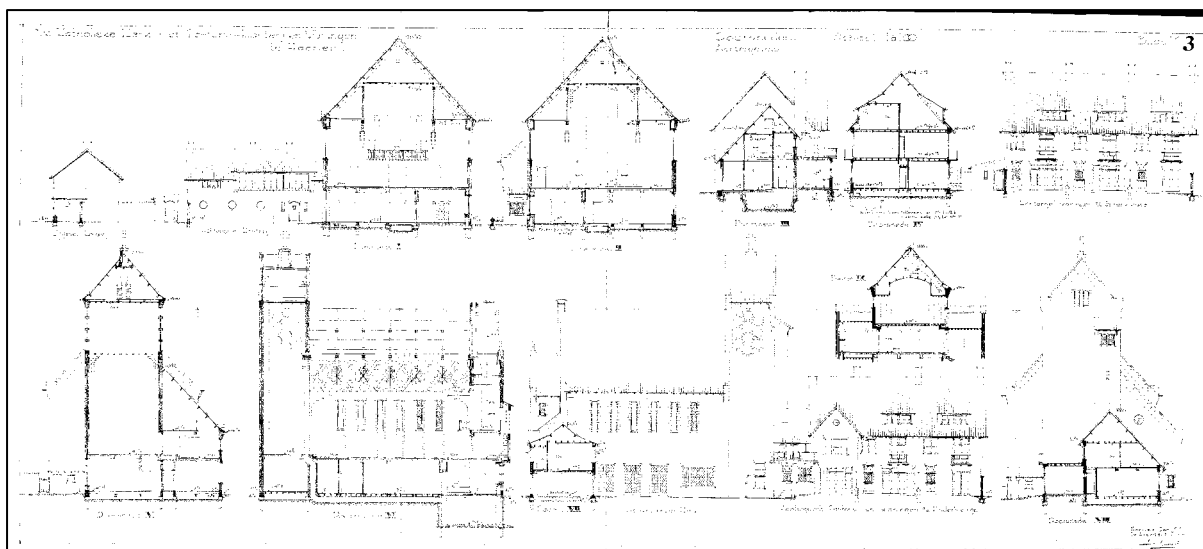
43 Bouwvergunning 7 juli 1937 (NHA, bouwdoossiers: 2269.04_2011509456_0003).

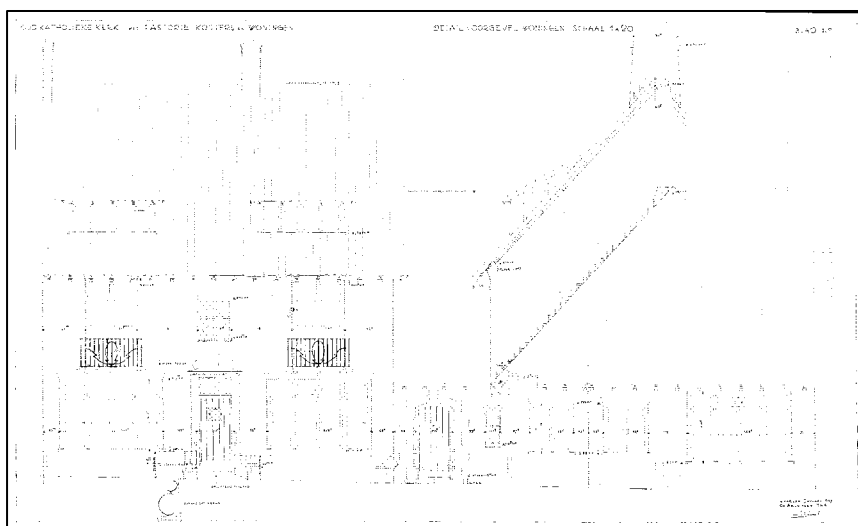
44 Bouwtekening januari 1937: plattegronden b.g. en bovenverdieping (NHA, bouwdoossiers: 2269.04_2011509461_0070).

45 Bouwtekening januari 1937: gevelopstanden (NHA, bouwdoossiers: 2269.04_2011509461_0072).

46 Bouwtekening januari 1937: doorsneden (NHA, bouwdoossiers: 2269.04_2011509461_0074).

47 en 48 Januari 1937: gevels pastorie en kerk (NHA, bouwdoossiers: 2269.04_2011509461_0086 en 0084).

4.2 Fotoreportage 2022

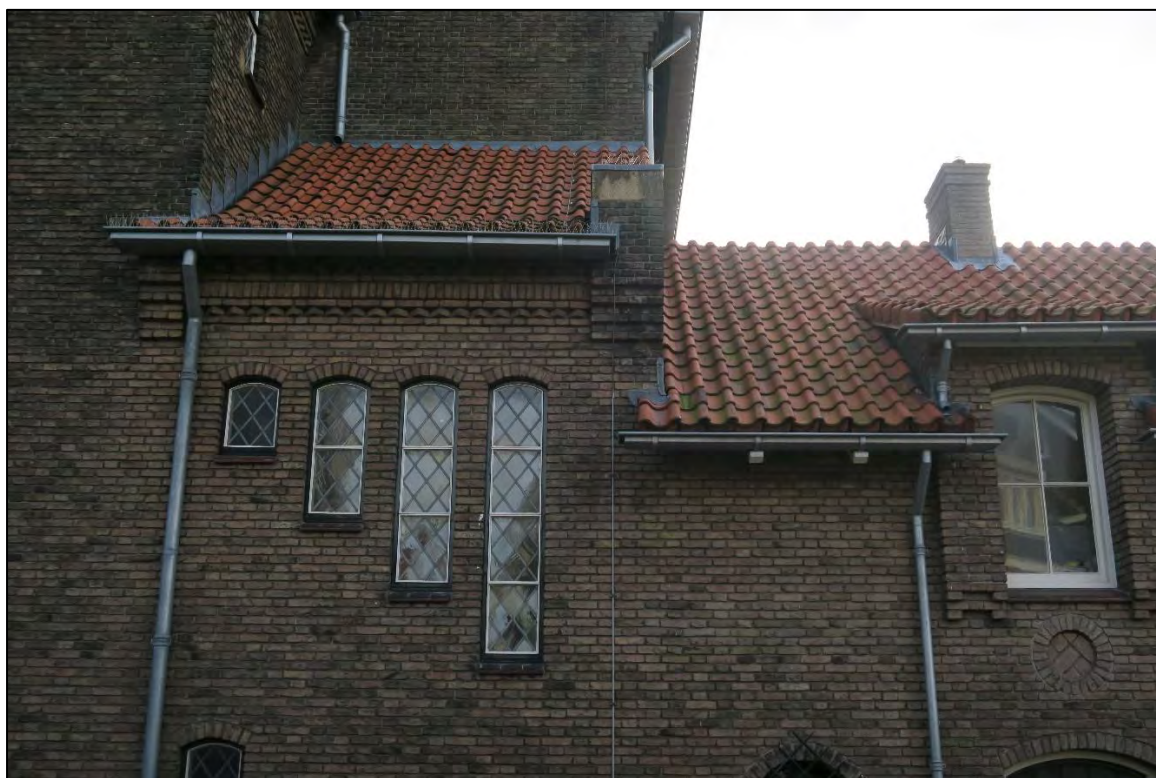
49 Ligging aan de stadsgracht langs de Kinderhuissingel.

50 Hoek Garenkokerskade.

51 Hoek Pijntorenstraat en Nicolaas van der Laanstraat.

52 en 53 Detailopnames aan de kant van de Nicolaas van der Laanstraat.

54 en 55 Detailopnames kerkgevel Nicolaas van der Laanstraat (erker orgelbalkon).

56 en 57 Portiek en vensters aan de Kinderhuissingel.

58, 59 en 60 Detailopnames portaal en tuinmuren aan de Kinderhuissingel 76 (benedenbouw kerk).

61 De benedenbouw van de kerk, gezien op de binnenplaats.

62 Kerkgevel aan de kant van de binnenplaats.

63 Achterzijde kosterswoning, met oculi garageboxen.

64 Idem, met zicht op ingang rijwielberging aan de zijde van de binnenplaats.

65 en 66 Ingangen rijwielberging en woonhuis.

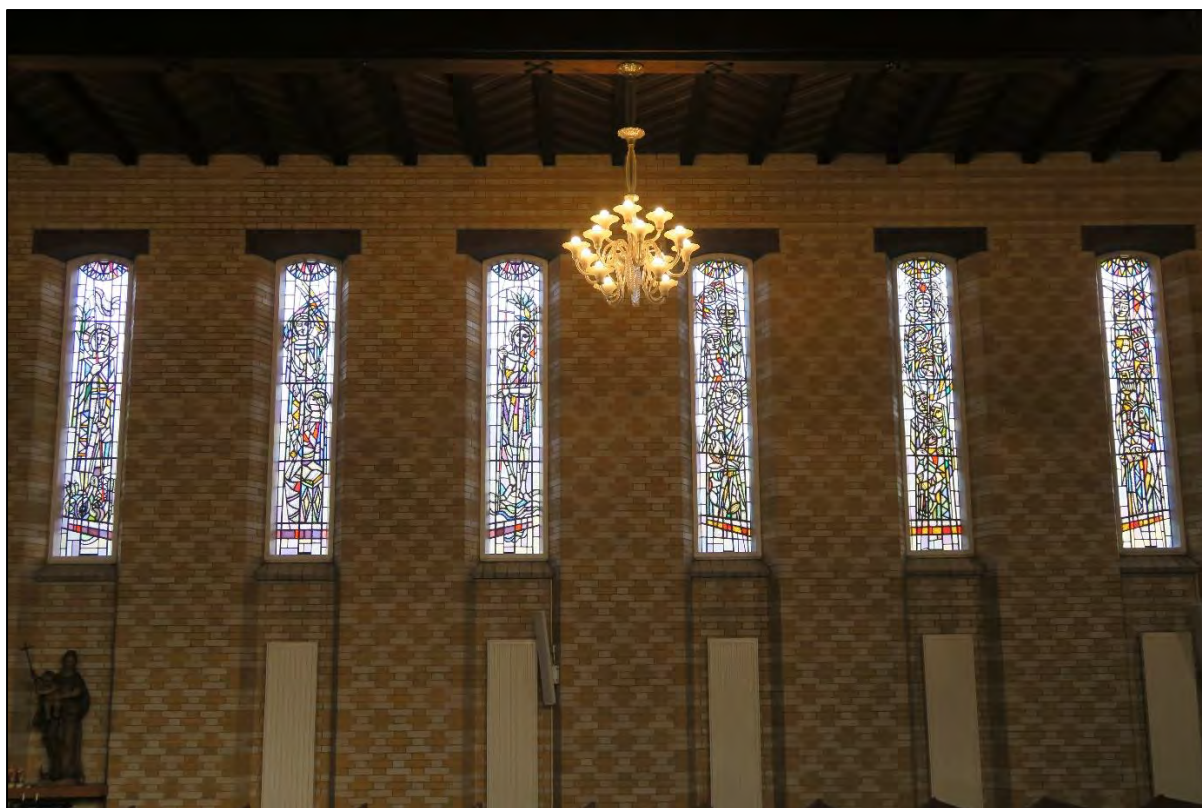
67 Woonkamervenster, zoals aan de Garenkokerskade en de Kinderhuissingel.

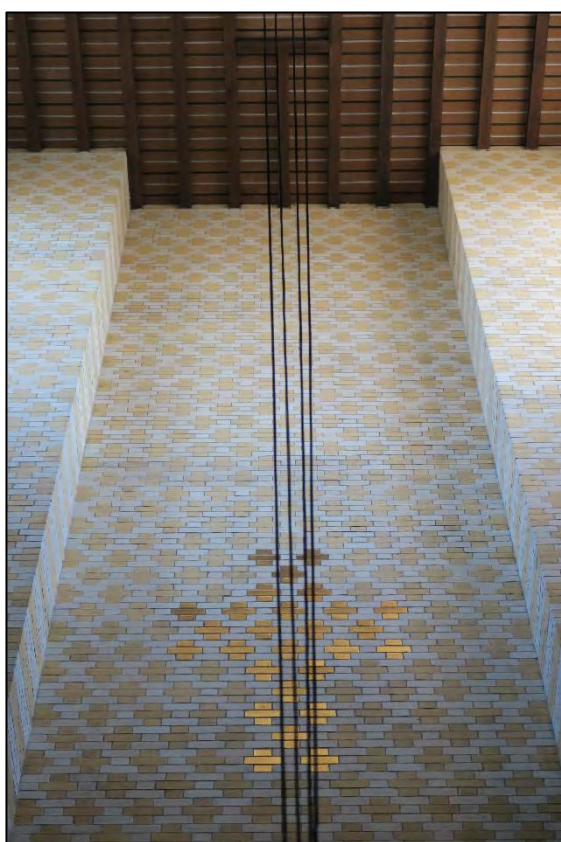
68 Achterzijde van de woningen aan de Kinderhuissingel.

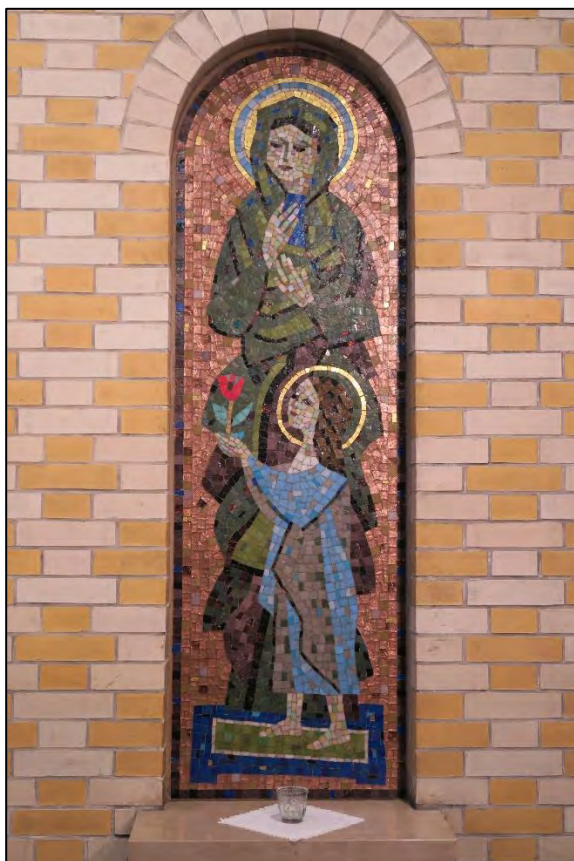
69 en 70 Interieur van de kerkzaal, naar het koor en naar de ingangswand.

71 Ramenreeks van Klaas Draaisma uit 1960-1961.

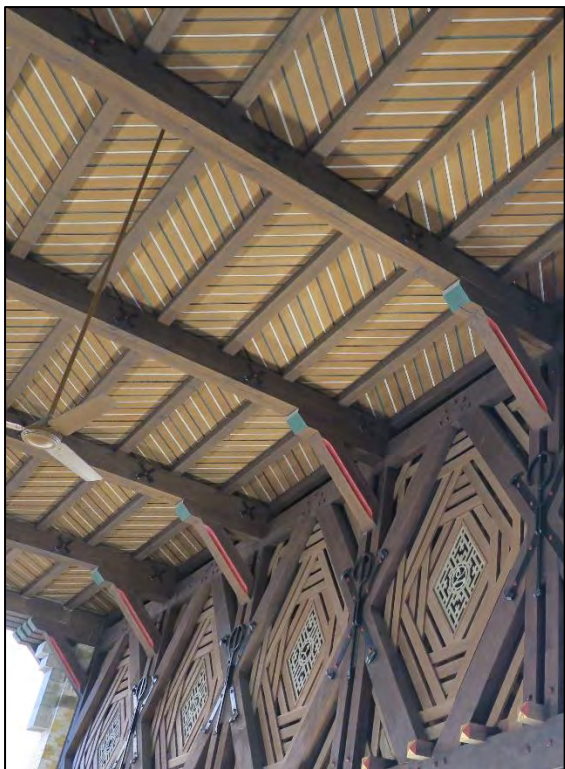
72 en 73 Zicht in de toren. Kroonluchter in het schip.

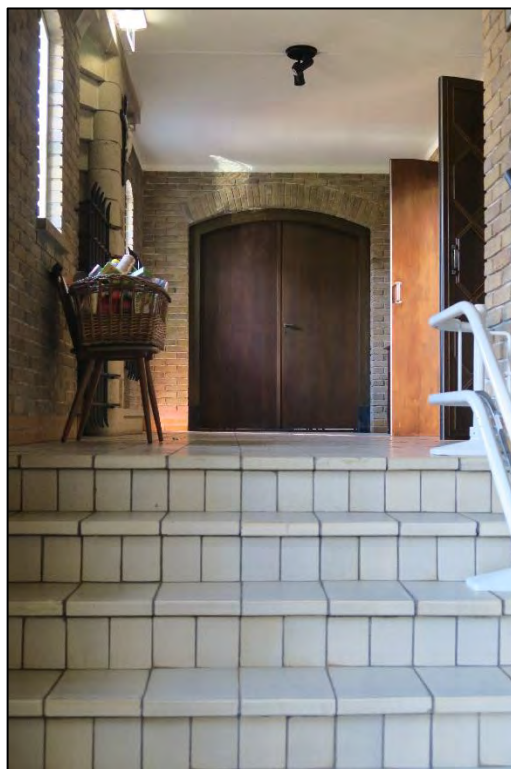
74 Mozaïek van de H. Anna in het koor, 1963.

75 Glas-in-loodraam uit 1938 in de doopkapel.

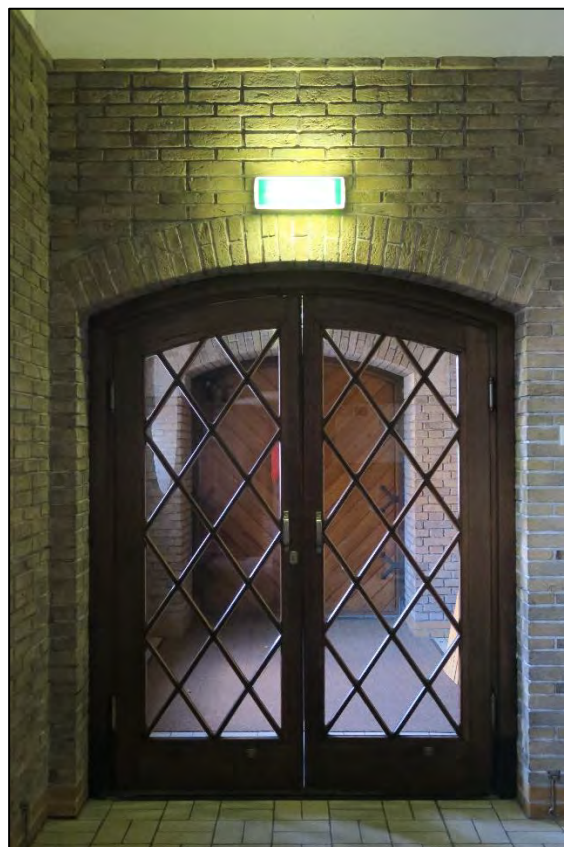
76 Detailopname open dakstoel kerkship.

78 Trap vanuit benedenbouw naar de kerkzaal.

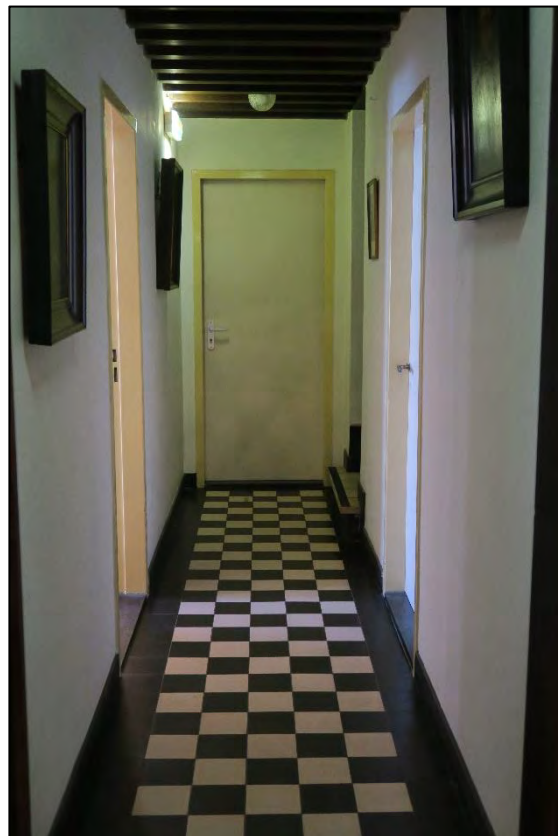
77 Toegangsdeuren kerkzaal.

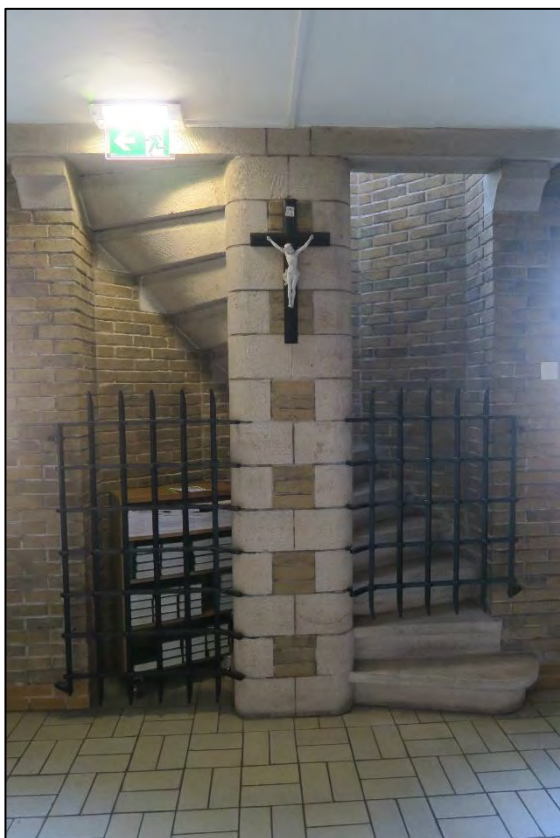
79 Tochtdeuren op de begane grond.

80 Plafond in één van de verkeersruimtes.

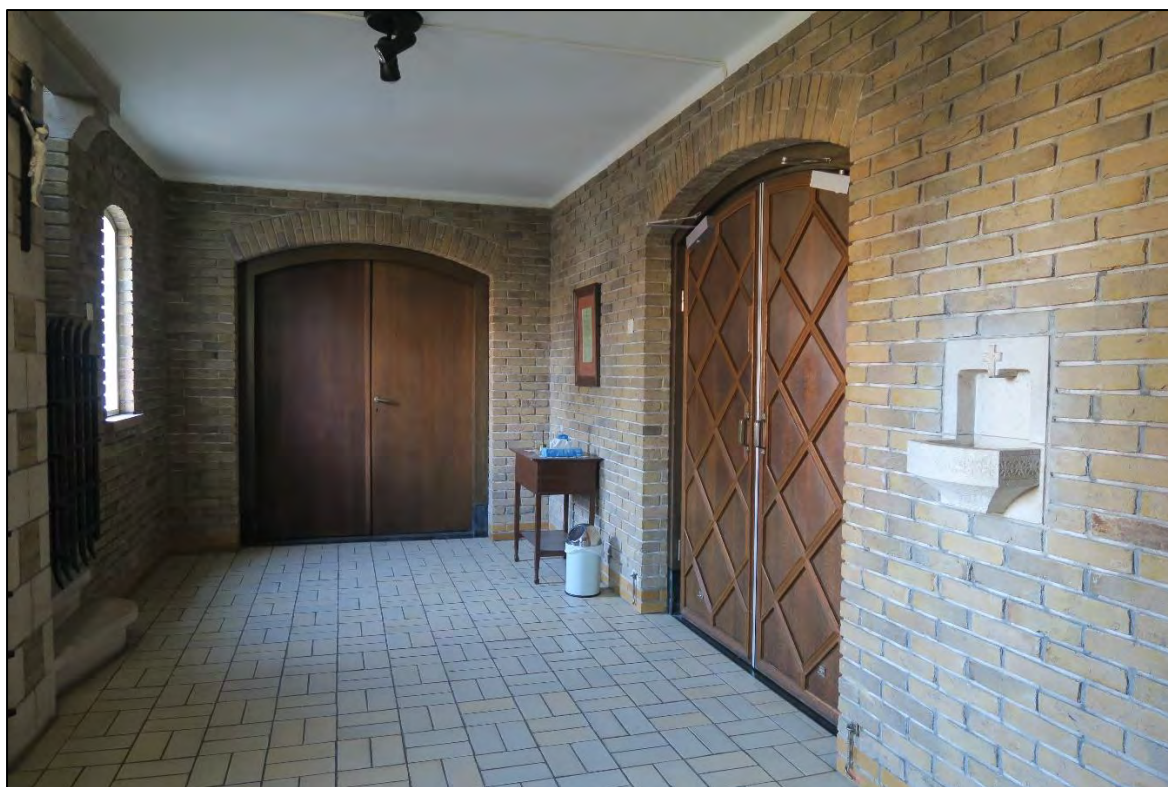
82 Gang tussen leeskamer ('bisschopskamer') en bibliotheek.

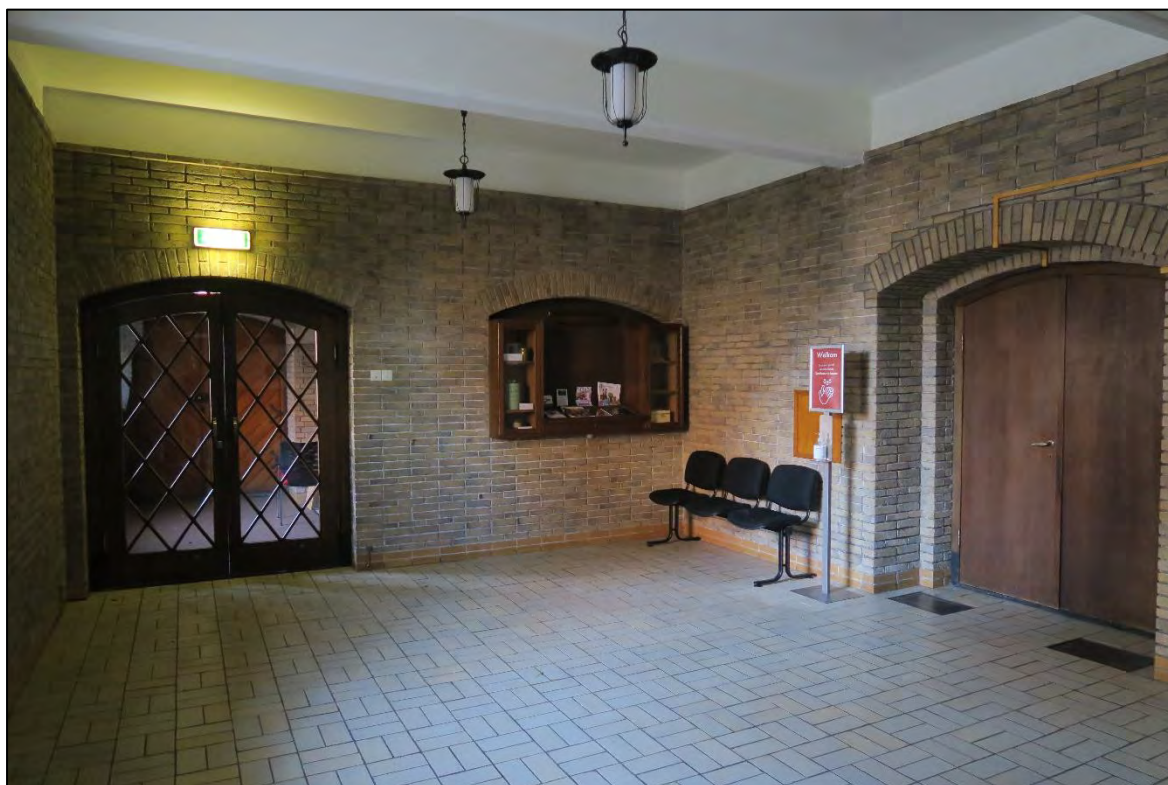
81 Trapopgang naar het orgel- en zangbalkon.

83 Deurgreep van een binnendeur.

84 Toegangshal kerkzaal, met aparte ingang van de doopkapel.

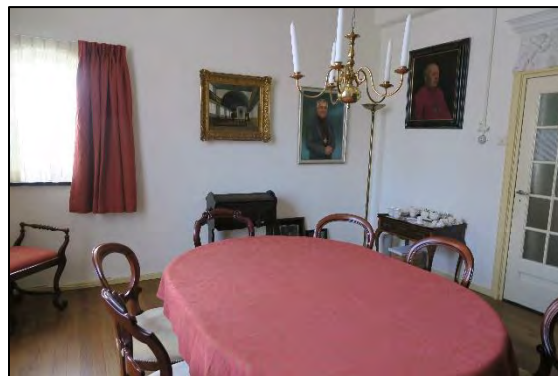
85 Grote toegangshal op de begane grond.

86 Eén van de originele lampen in de toegangshal op de begane grond.

87 Trappenhuis tussen pastorie en sacristie.

88 Bisschopskamer (eerder leeskamer).

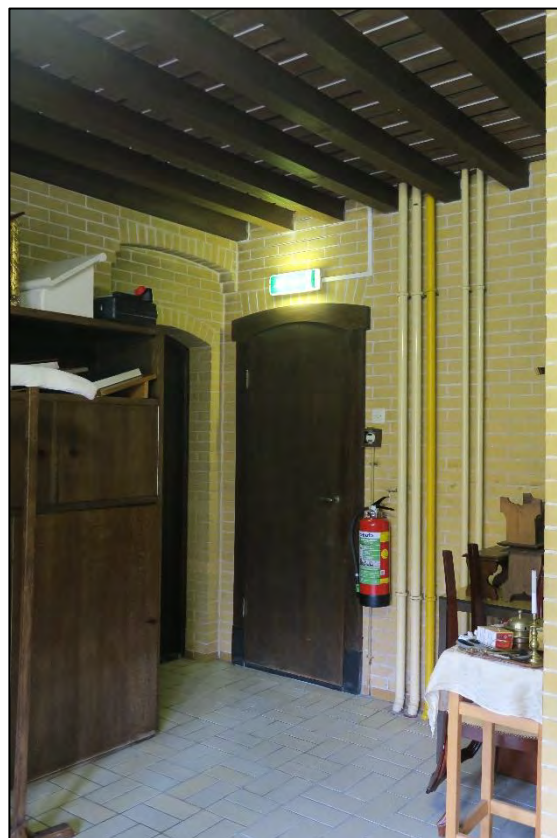
89 Toegangsdeur bisschopskamer (binnenzijde), met reliëf dat afkomstig is uit de Zolderkerk.

90 Gmoderniseerde leskamer op begane grond.

91 Sacristie.

94 Detailopname sacristie.

92 Verbindingsdeur tussen sacristie en priesterkoor.

93 Originele credenskast in de sacristie.

95 Gang op begane grond.

96 Centrale hal op de begane grond.

97 Grote vergaderruimte op de begane grond.

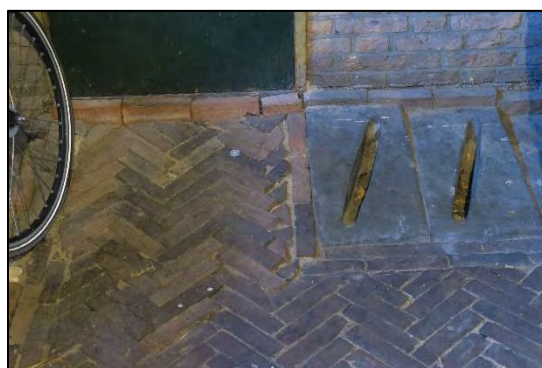
98 De grote vergaderruimte, gezien naar de binnenplaats.

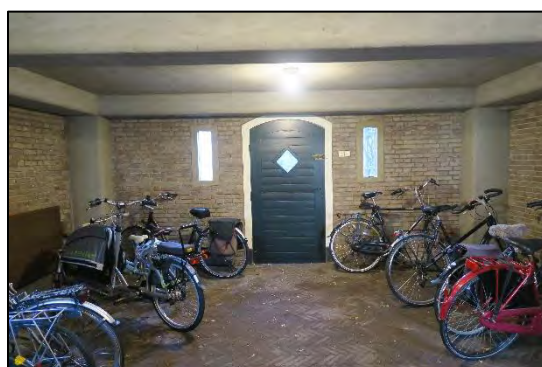
101 Kalkstenen vensterbank in centrale hal.

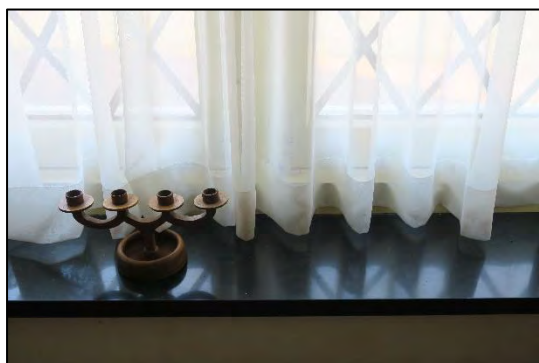
99 Bibliotheek op de begane grond.

102 Vloer in de rijwielberging.

103 Rijwielberging, gezien naar de binnenplaats.

100 Zwartmarmeren vensterbank in bisschopskamer.

104 Gefrijnde stenen detaillering.

5 WAARDENSTELLING

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de monumentale en cultuurhistorische waarden van het kerkelijke ensemble aan de Kinderhuissingel 74-82, Garenkokerskade 83-87 en Pijntorenstraat 33 genoemd. De diverse bouwdelen worden op basis van genoemde waarden beoordeeld. In paragraaf 5.7. volgen de conclusies. In die paragraaf worden in het kader van toekomstige ontwikkelingen enkele aanbevelingen gedaan.

5.2 *Bouw- en architectuurhistorische waarden*

Het kerkelijke ensemble van de Anna en Mariakerk met pastorie, kosterswoning en vijf middenstandswoningen heeft hoge bouw- en architectuurhistorische waarde als een opmerkelijk gaaf bewaard gebleven voorbeeld van kerkelijke architectuur uit de periode van het late interbellum. Het exterieur van één van de woningen onderging enkele kleine vernieuwingen, maar in aansluiting bij het oorspronkelijke aanzicht waardoor ook daar het authentieke karakter goed herkenbaar is gebleven.

Tegelijk behield ook het interieur van de kerk met bijbehorende nevenruimtes een gaaf karakter, waardoor de oorspronkelijke opzet ook inwendig goed zichtbaar is. Verder is bekend dat ook de bijbehorende pastorie en kosterswoning nog diverse originele interieurelementen bevatten.

Karakteristiek voor dit op naam van de landelijk vooraanstaande architect H.T. Zwiers staande complex is de opzet in Delftse Schoolstijl. Bakstenen gevels en pannendaken met keramische dekking zetten de toon en geven een beeld van het gebruikelijke idioom van de Delftse School, de architectuurrichting die sterk werd bepaald door de voorbeelden van de traditionele Hollandse bouwkunst. Het voor de Delftse School karakteristieke ambachtelijke karakter blijkt hier in het bijzonder uit de natuurstenen detaillering van vensters en ingangen.

Aan de binnenzijde van het kerkgebouw moet dan in het bijzonder worden gewezen op de in schoonmetselwerk

uitgevoerde wanden met kruismotieven en de houten dakstoel met decoratieve ruitpatronen. Van de nevenruimtes hebben de grote vergaderzaal en het naastliggende leslokaal op de begane grond een vernieuwde afwerking, maar met behoud van originele deuren. In de overige nevenruimtes zijn de tegelvloeren, het schoonmetselwerk van de wanden, binnendeuren en overige details nog zoals in de bouwtijd van het complex.

In het oeuvre van de landelijk actieve architect Zwiers neemt dit complex een belangrijke plek in. Het ontwerp laat goed zien hoe deze architect de hem gegeven opdracht om diverse (semi-)openbare en woonfuncties op een tamelijk beperkte locatie met elkaar te combineren, op een vernuftige manier wist te vertalen in een architectonisch ensemble met hoogwaardige esthetische en ruimtelijke kwaliteiten. In het oeuvre van deze Haarlemse architect neemt de Anna en Mariakerk c.a. dan ook een prominente positie in.

5.3 *Kunsthistorische waarden*

Van kunsthistorisch belang zijn de diverse voorbeelden van monumentale en beeldende kunst waarmee het complex is verrijkt. Zo is aan de buitenzijde van de kerk werk te zien van kunstenaars zoals Albert Termote en Frans Balendong die een vooraanstaande positie innemen in het overzicht van de religieuze en kerkelijke kunst in de periode van het interbellum.

Aan de buitenzijde van het complex moet bovendien worden gewezen op de natuurstenen zonnewijzer met randschrift aan de kant van de Garenkokerskade. Door zijn ambachtelijke vormgeving sluit dit element op een overtuigende wijze aan bij het idioom van de Delftse School, met hoogwaardige kunsthistorische kwaliteiten.

In de kerk zijn de figuratieve glas-in-loodramen en de mozaïeken van Anna en Maria een goed voorbeeld van het oeuvre van de beeldend kunstenaar Klaas Draaisma. Temeer omdat architect Zwiers een adviserende rol speelde bij de totstandkoming van deze onderdelen zijn ze van wezenlijk belang voor het totaalbeeld van het architectonisch concept van deze kerk.

Van kunsthistorisch belang is bovendien het uit de inventaris van de kerk bestaande interieurenssemble. De gaafheid van de samenstellende onderdelen – zowel de uit de oude Zolderkerk afkomstige elementen als de voor de nieuwe kerk gemaakte onderdelen – maakt dit kerkinterieur tot een van de belangrijkste interieurenssembles in het kerkenlandschap van Haarlem en daarbuiten.

5.4 Situationele, stedenbouwkundige en ensemblewaarden

Het markant aan de Kinderhuissingel gesitueerde complex vertegenwoordigt hoge stedenbouwkundige en ensemblewaarden. Door de combinatie van een kerkgebouw met bijbehorende pastorie, kosterswoning en enkele andere woonhuizen vormt dit vanuit één opzet tot stand gekomen ensemble welhaast een klein dorpje, met pittoreske kwaliteiten.

De gelaagde en gevarieerde opzet met diverse in hoogte verschillende bouwdelen geeft het complex een levendig karakter. De levendige opzet wordt versterkt door de situering van de kerk op een bovenverdieping, waardoor deze de climax vormt binnen het architectonische en stedenbouwkundige concept van het ontwerp. Als het hoogste bouwdeel vormt de centraal gesitueerde toren een belangrijke en al op grote afstand in het zicht vallende blikvanger, met de betekenis van een baken in de buurt.

De situationele waarde wordt versterkt door de ligging binnen een geheel door dit ensemble ingenomen bouwblok, dat aan alle belendende straten sterk in het oog valt. Komende vanuit de oude binnenstad van Haarlem vormt het ensemble een belangrijke stedenbouwkundige eenheid met de langsstromende en door hoog geboomte en ander groen omzoomde stadsgracht. Zeker aan deze zijde van het complex levert de Anna en Mariakerk c.a. een aantrekkelijk en schilderachtig plaatje dat van wezenlijk belang is voor de ruimtelijke kwaliteiten van dit deel van Haarlem.

Aan de kant van de Garenkokerskade vormt het complex een waardevol geheel met de daar gesitueerde en eveneens door groen omzoomde gracht.

Van belang voor de situationele waarde zijn bovendien de tot het complex behorende oorspronkelijke muurtjes langs de tuinen van kerk en woningen. Ze bleven goed behouden en vormen een wezenlijk onderdeel van het totaalconcept van dit stedenbouwkundige ensemble.

5.5 Cultuurhistorische waarden

Er is sprake van cultuurhistorische waarde omdat de Anna en Mariakerk c.a. een goed bewaard gebleven voorbeeld is van historische kerkarchitectuur in de gemeente Haarlem. Het complex waarvan deze kerk deel uitmaakt illustreert op een heldere manier de ontwikkelingen in de historie van de oud-katholieke gemeenschap te Haarlem. In deze betekenis markeert het complex een scharnierpunt in de geschiedenis van deze gemeenschap, die tot 1938 gevestigd was in de Zolderkerk in het oude stadscentrum.

De Anna en Mariakerk weerspiegelt door de combinatie met nevenruimtes voor diverse functies, een pastorie, kosterswoning, vijf andere woningen, alsmede enkele garageboxen en een voor de kerkgangers bedoelde inpandige fietsenberging de contemporaine ideeën omtrent de opzet van een kerkelijk ensemble.

Van een bijzondere betekenis is de wijze waarop architect Zwiers de herinnering aan de oude Zolderkerk levend hield door de kerkzaal ook aan de Kinderhuissingel op een bovenverdieping te situeren. Door deze opzet is een directe verwijzing te zien naar de historische locatie waar de oorsprong ligt van de oud-katholieke gemeenschap te Haarlem.

De verwijzing naar de Zolderkerk blijkt bovendien uit het interieurenssemble van de kerk, dat deels is samengesteld uit onderdelen die uit de oude kerk afkomstig zijn. Daardoor zijn ze behalve van kunsthistorisch belang ook van hoge cultuurhistorische betekenis.

Van een bijzondere betekenis zijn de door jongeren gemaakte sterrenbeelden in het schip. Ook deze elementen vertellen het verhaal van de betreffende parochie. Ze illustreren op een anecdotische manier de betrokkenheid van de parochianen.

De op de binnenplaats gesitueerde eerste steen, de eveneens daar geplaatste

gedenksteen die naar de Tweede Wereldoorlog verwijst en de aan de bouwpastoor herinnerende gedenksteen in de toegangshal op de begane grond vertellen eveneens het verhaal van deze geloofsgemeenschap.

Voorts neemt de Anna en Mariakerk als kathedraal van het oud-katholieke bisdom van Haarlem ook in landelijk opzicht een cruciale positie in. In deze betekenis is het complex van belang voor de historie van de Oud-Katholieke Kerk in Nederland.

5.6 Zeldzaamheids- en gaafheidswaarden

Het opmerkelijk gaaf bewaard gebleven complex neemt in het Haarlemse maar zeker ook landelijke kerkenlandschap door de op een bovenverdieping gesitueerde kerkzaal een zeldzame positie in. Zoals gezegd is deze situering een verwijzing naar de oude Zolderkerk. Tegelijk wist architect Zwiers daardoor de beschikbare ruimte zo efficiënt mogelijk te benutten, doordat hij de nevenruimtes van de kerk zo op de begane grond kon situeren. Door deze oplossing is het ontwerp van deze kerk van uitzonderlijke betekenis.

Van belang is bovendien het gave karakter van het complex, waarvan onder meer in de kerkzaal de originele kleurstellingen behouden zijn gebleven. Dat geldt zowel voor de deels uit gele baksteen bestaande wanden met kruismotieven, maar ook voor de simpele belijning van de houten dakstoel. Ook het balkenplafond van de sacristie en andere ruimtes behield de originele kleurstelling en datzelfde geldt voor de gebeitst-blankhouten binnendeuren in de doorgangen van de meeste nevenruimtes.

De zeldzaamheidswaarde van het complex wordt versterkt doordat het aan de Kinderhuissingel gaat om de unieke ‘setting’ van een kerkgebouw met aanpalende bouwdelen, tuintjes en tuinartefacten, dat in in samenhang met de hier stromende stadsgracht is ontworpen.

5.7 Conclusies en aanbevelingen

Zoals geformuleerd vertegenwoordigt de als een gemeentelijk monument beschermde Anna en Mariakerk aan de Kinderhuissingel, met pastorie, kosterswoning en nog vijf

woningen hoogwaardige bouw- en architectuurhistorische, kunsthistorische, stedenbouwkundige, cultuurhistorische en zeldzaamheidswaarden.

► Omdat het historische interieur van deze kerk zeldzaam gaaf behouden is gebleven – zowel het architectonische concept als het interieurensemble – is het van belang dit interieur zo goed mogelijk in stand te houden. Van wezenlijk belang zijn de ongedeelde ruimtewerking van de kerkzaal, de detaillering en afwerking, de kleurstellingen van de plafonds, en de diverse tot het interieurensemble behorende onderdelen, inclusief kerkglazen en mozaïeken.

► Datzelfde geldt voor het exterieur. Zowel het kerkgebouw als de overige onderdelen van het complex hebben een gaaf en op de bouwperiode terug te voeren karakter. Alleen de woning aan de Kinderhuissingel 82 onderging enige vernieuwing (ramen en bovenlichten), maar omdat de detaillering aansluit op de oorspronkelijke opzet bleef het historische aanzicht van de woning behouden. Het is van belang om ook bij toekomstige ontwikkelingen het oorspronkelijke karakter van het complex in stand te houden. Daarbij heeft het de voorkeur de originele elementen – zoals ramen en deuren – zo goed mogelijk te behouden.

► Behalve het kerkinterieur bleven ook de bijbehorende verblijfs- en verkeersruimtes – zowel op de begane grond als boven – gaaf behouden. Met uitzondering van de grote vergaderzaal en het direct daarnaast gesitueerde leslokaal behielden de overige ruimtes hun originele detaillering en afwerking, inclusief de kleurstellingen van de in diverse ruimtes aanwezige balkenplafonds. Ook hierbij geldt dat het van belang is om bij toekomstige ontwikkelingen de oorspronkelijke opzet alsook de ruimtelijke indeling zo goed mogelijk in stand te houden. Opnieuw geldt dat het hier immers om een kerkelijk complex gaat dat door zijn gaafheid zeldzaamheidswaarde vertegenwoordigt.

► In het kader van duurzaamheid en isolatie is te overwegen **voorzetsbeglazing** toe te passen. Het heeft dan de voorkeur om dit aan de **binnenzijde** van de verschillende ruimtes te doen. Op die manier wordt het authentieke karakter van het exterieur zoveel mogelijk gerespecteerd.

► Op het orgelbalkon verdween het orgel uit 1953. Tegelijk verdween de constructie waarop dit orgel was geplaatst, inclusief de bijbehorende balken. Waar deze in de wanden bevestigd waren, zijn sindsdien storende, gapende openingen en andere bouwsporen te zien. Het wordt geadviseerd het metselwerk hier zorgvuldig te herstellen. Dit dient in nauwkeurig overleg met op het gebied van monumentenzorg kundige instanties te gebeuren.

► In de kerkzaal en sacristie en in de verkeersruimtes hebben de houten binnendeuren en dito kozijnlijsten een originele gebeitste afwerking. Deze dient te worden behouden. Het **schilderwerk in de verblijfsruimtes is gelakt**. Het wordt geadviseerd om bij een volgende schilderbeurt van het houtwerk in de verblijfsruimtes onderzoek te doen naar de **historische kleurstellingen**, waarna reconstructie. In de inpandige **fietsenberging** is de originele, voor deze ruimte karakteristieke kleurstelling deels nog zichtbaar. Ook hier is **reconstructie te overwegen**.

► In de kerkgevel aan de kant van de binnenhof van het complex zijn op de begane grond de twee gevelopeningen aan weerskanten van de ingang (grote vergaderzaal) **later tot vensters gewijzigd**. Dit blijkt uit vergelijking met de originele bouwtekeningen en uit het kleurverschil in het metselwerk. Oorspronkelijk waren ook deze vensters ingangen, identiek aan de resterende middelste ingang. Indien noodzakelijk is het niet bezwaarlijk om de oorspronkelijke situatie te herstellen, naar het voorbeeld van de middelste ingang.

► Omdat het authentieke karakter van deze kerk zich zelfs uitstrekt tot de **sanitaire**

ruimtes heeft het de **voorkeur om bij eventuele vernieuwingen de oorspronkelijke afwerking alhier zoveel mogelijk intact te houden/ dan wel hierop voort te borduren**. Dat geldt in het bijzonder voor de deuren met kozijnen en verdere detaillering, de vloertegels en de wandtegels.

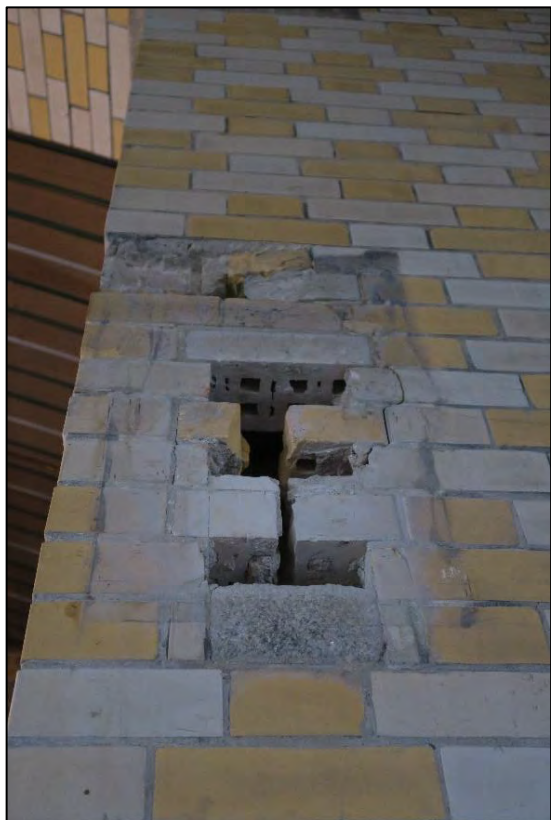
► Het is geconstateerd dat aan het interieur van de kerk enkele toevoegingen zijn gedaan, nauwgezet in aansluiting bij dezelfde stijl en opzet. Zo zijn de toegangsdeuren van de kerkzaal (hoofdingang) om brandwerende redenen aangepast. En op de begane grond is de tochtdeur tussen de vestibule bij de hoofdentree en de gang bij de toiletten een latere toevoeging, net als de originele tochtdeuren met een karakteristieke ruitvormige roedenverdeling. Vermoedelijk gebeurde deze wijziging eveneens omwille van brandweereisen. Wanneer dergelijke toevoegingen opnieuw noodzakelijk zijn, dient op een vergelijkbare manier rekening te worden gehouden met de oorspronkelijke vormtaal.

105 Deels nog aanwezige historische kleurstelling in de rijwielberging (olijfgroen).

106 Idem (oculusvenster).

107 Bouwsporen van het verdwenen orgel op het orgelbalkon.

109 Toiletruimte met originele betegeling.

108 Idem.

6 LITERATUUR EN BRONNEN

- W. Cerutti, “De ‘Haerlemsche Augustyn’. Pastoor Bloemert (1585-1659) en zijn Broodkantoor”, Haarlem 2009.
- P. Dirkse (samenst. en red.), “Kunst uit Oud-Katholieke Kerken” (tent.cat. Rijksmuseum Het Catharijneconvent), Utrecht 1989.
- ‘Geschiedenis van de Oud-Katholieke parochie van de heilige Anna en Maria te Haarlem’ (overdruk Haarlemnummer in: “De Oud-Katholiek”, 11 november 1959).
- Joost van Hest, inv.rapport ID 5649 Anna en Mariakerk Haarlem (Kerkcollectie Digitaal, Erfgoed in Kerken en Kloosters/ Museum Catharijneconvent Utrecht), september 2022.
- ‘Kerkwijding te Haarlem’, in: “De Oud-Katholiek. Weekblad voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland”, 21 mei 1938 (jrg. 54), nr. 21, 149.
- M. Maas, “Anna en Maria in Haarlem. Stukjes parochiegeschiedenis”, Haarlem 2013.
- S. Nadler, “The Philosopher, the Priest, and the Painter: A portrait of Descartes”, Princeton/ Oxford 2013, 44 e.v. (over pastoor Bloemaert).
- “Nederland bouwt in baksteen” (tentoonstellingscatalogus Museum Boymans Rotterdam 1941), 68 (met afb. 116 en 119).
- M. van der Plas, “meer dan steen ... De Haarlemse kerken en andere gebedshuizen vroeger en nu”, Wormer/ Haarlem 2007, 19-20.
- P. Roos (red.), “Architectuurgids Haarlem”, Haarlem 1992, 124.
- L. Schade van Westrum, “Van schuilkerk tot modern geloofscentrum: oud-katholieke kerken in Nederland”, Hilversum 2019.
- D. Schoon, “Van bisschoppelijke cleresie tot Oud-Katholieke Kerk. Bijdrage tot de geschiedenis van het katholicisme in Nederland in de 19de eeuw”, Nijmegen 2004.
- R. Stenvert e.a., “Monumenten in Nederland. Noord-Holland”, Zeist/Zwolle 2006, 318 en 320.
- “Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst” (deel V, I, de provincie Noord-Holland [uitgezonderd Amsterdam]), Utrecht 1921, 137-138.
- W. de Wagt (red.), “Architectuurgids Haarlem”, Rotterdam 2005, 129 (nr. 170).
- H.T. Zwiers, ‘Beschrijving van het nieuwe kerkgebouw der Oud-Katholieke gemeente van de H.H. Anna en Maria te Haarlem, ingewijd op dinsdag 17 mei 1938’, in: “De Oud-Katholiek. Weekblad voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland”, 21 mei 1938 (jrg. 54), nr. 21, 152.
- H.T. Zwiers, ‘Kerkgebouw der Oud-Katholieke gemeente te Haarlem’, in: “Bouwkundig Weekblad Architectura”, 20 augustus 1938 (jrg. 59), nr. 34, 281-287.
- H.T. Zwiers, ‘Oud-katholieke kerk te Haarlem’, in: “Het R.K. Bouwblad: veertien daagsch tijdschrift voor bouw en aanverwante bedrijven”, 1938-1939 (jrg. 10), nr. 5, 65-72.

Geraadpleegde archieven:

Het Nieuwe Instituut Rotterdam (v/h Nederlands Architectuurinstituut NAI):
 Archief architect H.T. Zwiers
 (archiefbloknummer ZWIE/ fotomateriaal OKK Haarlem: nr. ZWIE.110429556)

Noord-Hollands Archief Haarlem:
Bouwdossiers Anna en Mariakerk te
Haarlem, nrs. 8B1935, 21B1937 en
393KB1952; Kinderhuissingel 76, nr.
1326B2000

Museum Catharijneconvent Utrecht
(MCC), afd. Erfgoed in Kerken en
Kloosters (EKK): Kerkcollectie Digitaal
rapport en beeldmateriaal Anna en
Mariakerk Haarlem dossiernr. ID 5649

Beeldbank Rijksdienst Cultureel Erfgoed
(RCE), Amersfoort